

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЖЕРТВИ АБ'ЮЗУ В
ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ**

Виконала: студентка II курсу, групи 8.0539- з
спеціальності 053 Психологія

Красько Валентина Вікторівна

Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Губа Н.О.

Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри
психології Грандт В.В.

Запоріжжя

2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2020 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Красько Валентині Вікторівні _____

1. Тема роботи Психологічний профіль жертви аб'юзу в партнерських відносинах

керівник роботи Губа Н.О. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «14» липня 2020 року № 1032-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) теоретичний аналіз дослідження проблеми аб'юзу в партнерських стосунках; розглянути типи особистості, засоби їх дослідження; визначити методи ідентифікації емоційного насилля та виявлення аб'юзу в партнерських стосунках; емпірично дослідити закономірності проявів віктимної поведінки одного з партнерів в стосунках з певними рисами особистості; обґрунтувати та розробити програму корекції віктимної поведінки певних типів особистості.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 8 рисунків, 2 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Губа Н.О., доцент		
Розділ 1	Губа Н.О., доцент		
Розділ 2	Губа Н.О., доцент		
Висновки	Губа Н.О., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2020 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2020 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2020 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	вересень-жовтень 2020 р.	Виконано
5	Написання висновків	жовтень 2020 р.	Виконано
6	Передзахист	листопад 2020 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2020 р.	Виконано

Студент _____ В.В. Красько

Керівник роботи _____ Н.О. Губа

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 68 сторінок, 8 рисунків, 2 таблиці, джерела.

Об'єкт дослідження: абюз в партнерських стосунках.

Предмет дослідження: психологічний профіль жертви абюзу в партнерських стосунках.

Мета дослідження: полягає в теоретичному з'ясуванні та емпіричному дослідженні психологічних особливостей особистості, які сприяють жертвої поведінці, роблять потенційно можливим психологічне насилля в партнерських відносинах.

Гіпотеза дослідження:

1. Виявлення психологічних особливостей, якостей особистості, які роблять потенційно можливим психологічне насилля в партнерських відносинах.

2. Формування аб'юзивних відносин можливе за умови, коли один з партнерів має певні якості особистості, залежить від ендогенних факторів.

Методи дослідження: метод зрізів, емпіричні методи (діагностичні методи з використанням особистісних опитувальників, анкет), якісний та кількісний аналіз за допомогою методів медичної статистики.

Наукова новизна роботи: полягає в тому що вперше теоретично та емпірично обґрунтовано проблему певних психологічних якостей особистості, які формують віктимну поведінку, стають підґрунтям до аб'юзивних партнерських відносин та проявів емоційного насилля.

Галузь використання: психологом в процесі роботи з сімейними парами, в центрах допомоги постраждалим від аб'юзивних партнерських відносин та проявів емоційного насилля.

АБ'ЮЗ, ЕМОЦІЙНЕ НАСИЛЛЯ, ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА, ЖЕРТВА, ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ, ПАРТНЕРСЬКІ СТОСУНКИ

SUMMERY

Krasko V.V. The psychological profile of abuse victim in a partnership.

The qualifying work of the master: 68 pages, 8 figures, 2 tables, sources.

Object of research: abuse in a partnership.

Subject of research: psychological profile of the victim of abuse in a partnership.

The purpose of the study: is to theoretically clarify and empirically study the psychological characteristics of the individual, which contribute to the sacrificial behavior, make potentially possible psychological violence in partnerships.

Research hypothesis:

1. Identification of psychological features, personality traits that make potentially possible psychological violence in partnerships.

2. The formation of abusive relationships is possible provided that one of the partners has certain personality traits, depending on endogenous factors.

Research methods: method of sections, empirical methods (diagnostic methods using personal questionnaires, questionnaires), qualitative and quantitative analysis using the methods of medical statistics.

Scientific novelty of the work: is that for the first time theoretically and empirically substantiated the problem of certain psychological qualities of personality, which form victim behavior, become the basis for abusive partnerships and manifestations of emotional violence.

Field of use: by a psychologist in the process of working with married couples, in the centers of assistance to victims of abusive partnerships and manifestations of emotional violence.

Keywords: ABUSE, EMOTIONAL VIOLENCE, VICTIM BEHAVIOR, VICTIM, PSYCHOLOGICAL PROFILE, PARTNERSHIP

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖЕРТВ ЕМОЦІЙНОГО НАСИЛЬСТВА.....	9
1.1. Характеристика абюзу як форми психологічного насильства в партнерських стосунках.....	9
1.2. Поняття про віктимну поведінку, класифікація.....	24
1.3. Поняття про жертву, види жертв.....	30
1.4. Психологічний профіль особистості – потенційної жертви емоційного насильства.....	34
1.5. Партнерські стосунки, сім'я, етапи розвитку та кризові періоди.....	38
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ВИЯВЛЕННЯ ТИПІВ ОСОБИСТОСТІ, СХИЛЬНИХ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ...	46
2.1. Організація та процедура проведення дослідження, обґрунтування вибору його методичного забезпечення.....	47
2.2. Аналіз отриманих результатів індивідуально-типологічних особливостей особистості.....	51
2.3. Аналіз отриманих результатів психологічного гендеру особистості.....	58
2.4. Аналіз ступеню токсичності партнерських стосунків.....	59
2.5. Порівняльне дослідження типів особистості з ступенем прояву емоційного насилля в партнерських відносинах	59
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблеми фізичного насилля, в тому числі домашнього, розглядаються в суспільстві як розділ криміналістики. Не можна ігнорувати той факт, що насилля завжди залишає по собі психологічний «слід», інколи настільки глибокий, що він деформує психіку жертви. Необхідно додати, що психологічне насилля має не менш вагомий негативний вплив на психіку жертви. Проте недоведене психологічне насилля не карається законом, хоча має не менш катастрофічні наслідки, ніж фізичне насилля. Суть проблеми полягає в тому, що психологічне насилля важко ідентифікувати, важко окреслити наслідки, а також предиктори того, чому саме жертва «дозволяє» насилля над собою.

Сучасні дослідження переважно направлені на мотиваційний аспект поведінки тиранів, на причино-наслідковий зв'язок між зовнішніми та ендогенними факторами формування психіки насильника. Переважно такі дослідження проводились серед злочинців, які допустили певні злочини в своєму житті. Досліджень щодо психологічного портрету жертви насилля значно менше, переважно мають місце жертви фізичного насилля або природних катастроф.

Розповсюдженість аб'юзу, а отже і кількість жертв емоційного насилля важко переоцінити, якщо все ж таки ідентифікувати психологічне насилля, тому ми вважаємо за доцільне вивчити та проаналізувати психологічні особливості людей, які стають жертвами психологічного насилля.

Аналіз наукової літератури свідчить, що віктимологією займались І.Г. Малкіна-Пих, В.Є. Христинко, В.І. Шиканов, Холист Б., Чечель Є.Є., Михайлов А.Є., Джексон Мак-Кензі, Сенді Хотчкінс. Також величезний досвід в розумінні проблематики віктимології додають З.Фрейд, Е.Фром,

Виходячи з актуальності проблеми дослідження, її недостатньої розробленості, теоретичної й практичної значущості, була визначена тема дослідження: «Психологічний профіль жертви аб'юзу в партнерських відносинах».

Об'єкт дослідження – аб'юз в партнерських стосунках.

Предмет дослідження – психологічний профіль жертви абюзу в партнерських стосунках.

Мета дослідження – на основі теоретичного вивчення проблеми психологічного насилля в партнерських відносинах та віктимної поведінки одного з партнерів емпірично дослідити особливості проявів насилля та фактори, що сприяють віктимній поведінці.

В основу дослідження покладено припущення про те, певні риси особистості та їх вираженість лежать в основі віктимної поведінки, а саме інтроверсія, залежність, сенситивність, тривожність, конформність. Залежний стиль поведінки формується на основі підвищених показників за шкалами інтроверсії та сенситивності. Чуттєвість та вразливість таких осіб лежать в основі потреби в постійній близькості, в захисті з боку більш сильної особистості.

Згідно з поставленою метою було визначено основні завдання:

- 1) здійснити теоретичний аналіз дослідження проблеми аб'юзу в партнерських стосунках;
- 2) розглянути типи особистості, засоби їх дослідження;
- 3) визначити методи ідентифікації емоційного насилля та виявлення аб'юзу в партнерських стосунках;
- 4) емпірично дослідити закономірності проявів віктимної поведінки одного з партнерів в стосунках з певними рисами особистості;
- 5) обґрунтувати та розробити програму корекції віктимної поведінки певних типів особистості.

Методи дослідження. Метод зрізів, емпіричні (діагностичні методи з використанням особистісних опитувальників, анкет), якісний та кількісний аналіз за допомогою методів медичної статистики.

Методологічну основу дослідження склали теоретичні засади в рамках загальної психології, психології особистості, соціальної психології

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- уточнено й поглиблено наукове розуміння ендогенних причин віктимної поведінки в партнерських відносинах,
- набуло подальшого розвитку знання про види емоційного насилля та засоби їх ідентифікації в партнерських стосунках,
- розроблено психологічну програму корекції віктимної поведінки.

Практичне значення: результати кваліфікаційної роботи магістра можуть бути використані психологом в процесі роботи з сімейними парами, також, психологами в центрах допомоги постраждалим від аб'юзивних партнерських відносин та проявів емоційного насилля.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалась використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження, кількісним та якісним аналізом отриманих даних.

Структура роботи включає вступ, два розділа, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 68 сторінок. Робота проілюстрована: 2 таблиць, 8 рисунками. Бібліографічний список складається з 51 найменувань.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖЕРТВ ЕМОЦІЙНОГО НАСИЛЛЯ

1.1. Характеристика аб'юзу як форми психологічного насильства в партнерських стосунках

Насильство, за даними ВОЗ – це навмисне використання фізичної сили чи влади, дійсне або у вигляді погрози, направлене проти себе, іншої особи чи групи людей, результатом якої є фізичне пошкодження (або висока ймовірність цього), смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку. (ВОЗ, «Насильство та його вплив на здоров'я». Доповідь про ситуацію в світі, 2002р) [44].

В загальному вигляді насильство визначається як примусовий вплив на когось. Психологи розрізняють більш широке поняття насильства, ніж криміналісти, юристи. Насильством можна вважати наступні дії: примус або заохочення здійснювати вчинки, які особі робити не хоче; залучення особи в діяльність за допомогою шантажу, маніпуляцій, погроз, перешкоджання тому, що людина хоче зробити; зловживання владою.

На думку І.Г.Малкіної-Пих, найбільш розповсюджена класифікація насильства, заснована на характері насильницьких дій:

- Фізичне насильство – будь-які фізичні дії, які приводять до відчуття болю.
- Психологічне (емоційне) насильство – погрози, грубість, знущання, образи або будь-яка інша поведінка, що викликає негативну емоційну реакцію. Важливо те, що емоційне насильство важко ідентифікувати, тому що воно не залишає видимих слідів. Хоча фізичного

слідку психологічного насильства не видно, руйнівні наслідки для особистості можуть бути більш значущими.

- Сексуальне насильство – вид домагання сексуального характеру з насильницькими проявами.

- Домашнє, побутове (або насильство в родині) яке може поєднувати в собі фізичні, психологічні, емоційні та сексуальні насильницькі дії.

- Економічне насильство – розподілення сімейного бюджету домінуючим членом сім'ї [24]

Насильство може бути індивідуальним та колективним, завжди направлено на нанесення комусь фізичного, психологічного або іншого збитку.

По характеру насильство можна розподілити на:

- Явне (відкритий прояв насильства)
- Приховане (насильство, яке завуальовано різними засобами).

Закономірно, що практично будь-яке насильство має вид психічного, за виключенням фізичного насильства, яке сталося зненацька. В сучасній психології під термін «насильство» потрапляє будь-яка дія, спосіб поведінки, основна ціль якого – керувати поведінкою партнера, нав'язуючи йому свою волю без урахування його інтересів, бажань, почуттів.

Насильство – це будь-який спосіб поведінки (простий або складний, вербальний або невербальний), що використовується для того, щоб керувати думками, почуттями та вчинками іншої людини, проти її бажання, волі, але з психічною вигодою для насильника [19].

Вчені-психологи виділяють основні форми психологічного насильства:

- ізоляція (інформаційна або навіть фізична депривація; позбавлення інформації або контроль за її надходженням),
- дискредитація (позбавлення права на власну думку, висміювання та неконструктивна критика)
- монополізація сприйняття (примусова фіксація уваги на агресорі)
- посилення тривіальних вимог (багато дрібних правил, не порушити які неможливо, постійні приводи для критики, що викликають відчуття провини)
- демонстрація «всемогутності» насильника (в будь-яких справах насильник намагається підкреслити свою компетентність). Ціль таких порівнянь – підсилити страх, відчуття неспроможності)
- «випадкові індульгенції» - насильник інколи нагороджує свою жертву увагою та теплими почуттями, проте робить це рідко, хаотично, щоб підкріпити поведінку, яка потрібна агресору, або викликати дезорієнтацію.
- приниження, знуцання, висміювання в присутності інших людей.
- контроль за задоволенням фізичних потреб, що веде до фізичного виснаження жертви.
- постійні погрози. Постійна загроза фізичного насильства.
- використання психоактивних речовин (наприклад, алкоголю).
- часті непередбачувані перепади настрою агресора, в яких винна жертва.
- примус робити безглузду та бесцільну роботу [48].

Якщо розглядати засоби психологічного насильства більш широко, то це й психологічний примус, маніпуляції та інші. Це ті дії, які підпадають під категорію «стратегій контролю свідомості», цілі такої стратегії – в

маніпулюванні думками, почуттями, поведінкою інших, досягнення поступливості партнера. Ті зміни, які відбуваються з жертвою в психологічному плані, можуть бути ситуативними, сфокусованими, а можуть бути загальними та відображатися на буд-яких сферах життя людини.

Як уже було сказано, в основі психологічного насильства лежить ціль реалізувати механізм поступливості з боку жертви. Деякі якості грають стартову роль в запуску механізмів поступливості. Р.Чалдіні виділяє основні принципи впливу, серед яких наступні [31]:

- Принцип взаємообміну. Жертві надається послуга, а потім людина вважає за потрібне відповісти взаємністю.
- Принцип зобов'язання та послідовності. В суспільстві послідовність прийнятна, допомагає вирішити більшість життєвих питань, а сформовані на основі послідовності стереотипи та автоматизми полегшують життя індивіда.
- Принцип соціального доказу. Люди в прийнятті рішень орієнтуються на те, що роблять інші люди, вважаючи це компетентним.
- Принцип прихильності. Люди погоджуються з тими особами, які їм вже знайомі та симпатичні.
- Принцип авторитету. Покора авторитету часто представляється раціональним та логічним рішенням.
- Принцип дефіциту. Люди більш за все цінують те що для них недосяжно.

Таким чином, принципи психологічного впливу також можна розділити на аргументацію, навіювання, зараження, формування прихильності, прохання, ігнорування, напад.

Психологічне насильство несе в собі багато рис фізичного нападу, це майже заміщення. Напад може носити одну з трьох форм: деструктивна критика, деструктивні констатації, деструктивні поради.

Одним з видів психологічного насильства є маніпуляція. Психологічна маніпуляція – це вид психологічного впливу, що веде до виклику у людини намірів, які не співпадають з її бажаннями. Маніпуляція – це прихований примус, програмування думок, намірів, відчуттів, поведінки тощо.

На думку вчених (П.Дейл, М.Брассард, В.В. Дерябіна, Н.О.Зінов'єва). саме психологічне насильство лежить в основі інших видів насильства – фізичного, сексуального чи економічного [30].

В.В. Солодовніков вважає, що психологічне насильство – це дія, що полягає у впливі на психіку людини шляхом залякування, погроз, має на меті зломити волю потерпілого до спротиву та відстоюванню своїх інтересів. Є.П.Ілін характеризує психологічне насильство наступним чином: довготривалий або постійний вплив на психіку людини, що викликає психічну травму або призводить до формування в нього патологічних рис особистості або гальмує розвиток цієї особистості.

На думку О.Б. Орлова, психологічне насильство - це зумисне маніпулювання особою, ігнорування її суб'єктних характеристик (волі, прав тощо), або руйнуючі відносини прив'язаності, що приводять до різноманітних деформацій психіки, до порушень психічного (інтелектуального, емоційного, комунікативного, особистісного) розвитку.

Таким чином, психологічне насильство – це зумисне довготривалий (неодноразовий) вплив на структурні складові особистості партнера, в основі якого лежить примус, деструктивні форми впливу, результатом яких є психологічна травматизація особистості жертви.

Одна з важливих рис насильницьких дій полягає в тому, що ці дії повторюються. Психологічне насильство – це інциденти, що повторюються (патерни). Наявність патерну – важливий індикатор насильства, що відрізняє його від конфлікту. Конфлікт несе в собі ситуативні риси, в той час як насильство має системну основу, складається з повторюваних елементів, патернів. В ситуації психологічного насильства одна людина має на меті контролювати іншу особистість (жертву) [45].

Окрім терміну «психологічне насильство» в літературі зустрічається поняття «психологічна агресія». Під цим поняттям ми будемо розуміти соціально-психологічний вплив, що має на меті залякування, формування залежності, експлуатацію іншої людини, без її згоди чи бажання. Таким чином, можна стверджувати, що психологічна агресія виступає інструментом психологічного насильства.

Емоційний вплив може проявлятися наступним чином:

- агресор змушує жертву відчувати себе неповноцінною особистістю,
- агресор змушує думати, ніби жертва зійшла з розуму,
- агресор не спілкується з жертвою, не звертає на неї уваги,
- агресор використовує тактику «залякування» (свідомі дії чи жести, підвищений тон, що змушують жертву боятися агресора),
- жертва лякається зміни настрою агресора, його реакцій, агресор погрожує кинути жертву, погрожує суїцидом тощо,

Окрім цього, існує необхідність вивчення спектру психологічного насильства, що виділена О.Б. Орловим, а саме:

- активний аспект психологічного насильства – психологічний вплив: погрози, приниження, надмірні вимоги, надмірна критика, ізоляція, негативне оцінювання, заборона на емоції, фрустрація основних потреб жертви,
- пасивний аспект психологічного насильства – психологічні ефекти (втрата довіри до себе і світу, дифузна само ідентичність, зовнішній локус контролю, комунікативна некомпетентність, депресія, агресивність, поступливість, порушення сну, апетиту, особистісна психопатологія різної етіології – булемія, наркозалежність, нарцисичні, мазохістичні та інші розлади; психосоматичні розлади),
- інтерактивний аспект психологічного насильства – психологічні взаємодії: домінантність, ефективність, ригідність, невпевненість, безвідповідальність жертви.

На думку Є.П. Ільїна, необхідно розрізняти акт зовнішнього насильства та сприйняття цієї дії як насильства [13]. Дія, яку можна ідентифікувати як насильство, може не сприйматися жертвою, як така.

Основним критерієм насильства слід вважати наявність при впливі на когось примусу. Ні погане ставлення, ні заподіяння шкоди не є безумовною ознакою насильства. Також взаємообмін образами під час сварки не є психологічним насильством. Адже можна вийти з цього конфлікту, припинити образи. Тоді як психологічне насильство передбачає такий вплив, де жертва не здатна опиратися чи припинити вплив на неї.

Важливим предиктором проявів психологічного насильства в партнерських стосунках є вплив партнерів одне на одного. Є.В.Сидоренко склав класифікацію видів впливу та видів психологічного протистоянні цьому впливу. На думку вченого, конструктивний психологічний вплив представлений наступними характеристиками:

- 1) не має бути руйнівним для психіки особистості,
- 2) має бути психологічно коректним. Має враховувати психологічні особливості партнера, ситуації,
- 3) задовольняти потреби обох сторін [34].

Також, Є.В. Сидоренко виділив деструктивні форми впливу, що є маркерами психологічного насильства:

- 1) примус – накладання заборон, що не мають бути обговореними, залякування негативними наслідками, погрози покаранням.
- 2) деструктивна критика – висловлювання зневажливих та образливих суджень про особу партнера. Або осуд вчинків партнера в грубій формі. До деструктивної критики також відносяться висловлювання критичних суджень людині, що знаходиться в депресивному стані.
- 3) ігнорування – навмисна неувага до партнера, його потреб, висловлювань та дій.

4) маніпуляція – вид психологічного впливу, що направлений на примус іншої людини до дій, що не співпадають з його справжніми намірами.

Ознаками маніпулятивного впливу є бажання заволодіти волею партнера, обман та лицемірство щодо партнера-жертви, судження партнера-маніпулятора, де будуть висловлюватися пропозиції до роз'єднання, а не до об'єднання.

Основними характеристиками маніпулювання є обман, замаскований наклеп, перебільшена демонстрація своєї слабкості, недосвідченості, щоб змусити допомогти, натяки на помилки в минулому.

Авторитарні та маніпулятивні методи впливу є психологічним насильством, ціль якого - підпорядкування іншого своїй волі.

На думку І.С. Кльоциної, до форм психологічного насильства також відноситься домінування. Автор пропонує розглядати домінування в контексті відношення до іншої людини, як до речі або до засобу досягнення цілей, повне або часткове ігнорування інтересів жертви [49].

Як доповнення до вищезгаданого, можна відмітити форми психологічного насильства, що виділені Н.М. Платоною та Ю.П. Платоновим:

- створення сімейної коаліції в результаті відторгнення жертви,
- формування портрету неуспішної, неспроможної моделі матері/батька, супруга.

Згідно з думкою І.О. Фурманова, всі різновиди примусу (комунікативного, економічного тощо) є психологічним насильством, основу якого становить вербальна та непрямая агресії, різні форми прояву негативізму.

А.Даркі та А. Басс наголошують, що вербальна агресія – це прояв негативних почуттів через форму (крик тощо) та через слово (погрози тощо). Непряма агресія – не направлена на конкретну особистість, інколи взагалі ні на кого конкретного не направлена [35].

Психологічне насильство – це динамічний процес, де стикаються його форми (вербальна агресія, непряма агресія, негативізм), так і його учасники (внаслідок чого жертва сама може стати агресором).

Для пояснення динаміки розвитку психологічного насильства слід звернутися до «циклу насильства Є.О. Брайцевої, що заснована на моделі Ленор Уокер. Автор виділила три фази/стадії динаміки насильства:

1) «фаза зростання напруги» (від декількох тижнів до декількох років) – ескалація напруги, вербальні образи. Викликає в жертви відчуття безпорадності та страху.

2) «фаза інциденту насильства» (від двох до 24 годин) – прояв насильства. Жертва всі свої сили направляє на свій захист.

3) «фаза наслідків» - агресор проявляє каяття, любов та бажання змінитися [19].

З плином часу третя фаза скорочується, в подальшому жертва здебільшого потерпає від першої та другої фази.

Недолік теорії А.О. Брайцевої полягає в її гендерній нерівності. Для автора завжди жінка – потерпіла, а чоловік – агресор. Слід зауважити, якщо дивитися на проблему ширше, можна побачити, що з часом жертва та агресор можуть займати позиції одне одного. А.О. Брайцева розширила в своїх дослідженнях динаміку переходу ролей від одного партнера до іншого, виділила необхідність точної інтерпретації ролей в динаміці. Так на першому етапі агресором можуть бути як жінка, так і чоловік [3]. Щодо другого етапу (безпосередньо насильства) ролі будуть розподілені залежно від того, яку тактику оберуть партнери (захисту чи нападу). В своїх дослідженнях автор виділила те, що чітко розділити ролі в другій фазі дуже важко, не піддавшись суб'єктивізму.

В результаті теоретичного аналізу феномену психологічного насильства було виявлено, що:

Психологічне насильство - це явище високого ступеня складності, що детерміноване сукупністю зовнішніх (соціально-культурних), внутрішньо-сімейних та індивідуальних характеристик жертви та абюзера.

Таким чином, психологічне насильство – це зумисний психологічний вплив на особистість опонента/партнера, в основі якого закладена примусова дія, яка здійснюється через деструктивні форми впливу, що неодноразово повторюється. Результатом такого впливу зазвичай є психологічна травматизація.

Фундаментальні критерії психологічного насильства є примус, бажання приймати чи не приймати вплив агресора, наявність психотравми.

Психологічне насильство – динамічний процес, який має певні стадії розвитку.

Різновидом психологічного аб'юзу є емоційна холодність, відсутність емпатії, емоційний шантаж.

Аб'юзивні відносини (англ. abuse – «зловживати, ображати») – це соціальне явище, яке передбачає постійне порушення норм спілкування, заснованих на взаємоповазі.

Слід зауважити, що аб'юзивні відносини в партнерських стосунках ототожнюють з сімейним абазом, з домашнім насильством.

За версією Організації Об'єднаних Націй, домашнє насильство – це будь який акт насильства, на основі тендерної ознаки, що може спричинити фізичний чи психологічну травму жінкам, а також погрози щодо вчинення таких дій.

Є.Р. Ярська-Смірнова виділяє наступні особливості домашнього насильства [51]:

1. Циклічність. Відносини в сім'ї чи в партнерських стосунках, що мають насильницькі риси, циклічні, проходять одні й ті самі стадії. Насильство стає передбачуваним.

2. Насильницькі дії повторюються по відношенню до близької людини, часто не мають наслідків для аб'юзера. В тому числі через відсутність покарання набувають більш жорстоких форм.

3. Насильницькі дії по відношенню одного з партнерів відображаються на інших членах родини, мікросоціуму.

Однією з тенденцій психологічного вивчення насильства в партнерських стосунках є розробка проблематики міжособистісних відносин, що розвиваються за типом неадекватного (патогенного) шлюбу, що блокують нормальні взаємовідносини. Патогенні партнерські відносини вивчались різними авторами, виділяють такі види взаємовідносин:

- «депривація – симбіоз» (Є.Т. Соколова, С.В. Іл'їна)
- «відкидання – гіперопека» (В.І.Гарбузов)

Ці особливі стосунки складаються в специфічний партнерський стиль життя, що призводить до ескалації та трансляції насильства на багато поколінь.

Таким чином, патогенний шлюб – це специфічне явище, патологічна форма комунікації в партнерських відносинах, на одному полюсі яких є насильство, на іншому – «віктимізація» (Дж.Боулбі, Є.Т.Соколова)

Психологічне насильство – один з видів домашнього насильства, який може і буде продовжуватися в інші види: фізичне, економічне тощо.

Психологічне насильство в партнерських відносинах розглядається як багато-факторний феномен та залежить від зовнішніх факторів, в тому числі від рівня компетенції партнерів, від їх відносин, життєвого досвіду. При цьому матеріальні фактори чи рівень освіти партнерів майже не впливає на ситуацію.

В дослідженнях С.В. Іл'їної та Є.Т. Соколової відмічається, що насильницькі взаємовідносини між партнерами-батьками можуть стати предикторами для формування паттернів поведінки подібного, насильницького характеру [43]. В моделі соціального впливу зразок вербальних чи фізичних взаємодій розглядається, як засіб міжособистісної взаємодії, через який можливе формування відносин чи способу дій іншої людини.

Важливу роль при цьому відіграють первинні посередники соціалізації – приклад взаємовідносин між батьками.

Окрім того, визнається так званий феномен «естафети насильства»: діти, що бачили прояви психологічного насильства в родині, схильні відтворювати подібні відносини в стосунках з іншими. Відомо, що схильність до насильства від одного покоління до іншого передається значно складніше, ніж просто за допомогою наслідування, але й цей механізм працює.

М.Страус провів дослідження, в якому було виявлено, що насильство пов'язане з розподілом влади в сім'ї. Виявлено, що в родинях з демократичним устроєм, де обов'язки чоловіка та жінки розподілені більш рівномірно, рівень насильства був найменшим. Також автор виявив у своєму дослідженні, що в тих стосунках, де головою був чоловік, рівень насильства була найбільший. А там, де домінувала жінка, рівень насильства був трохи менший [22]. Дослідження російських вчених доводили досвід західних колег про те, що чоловіки проявляють особливу схильність до насильства, коли розуміють, що партнерки залежать від них (економічно, психологічно, тощо).

Ці вчені розглядають домінантно-залежну модель партнерських стосунків, для якої характерно наступне:

- Нерівномірний розподіл влади,
- Керівництво, що базується на силі,

- Ригідність та жорсткість розподілу ролей в сім'ї,
- Сегрегація інтересів членів родини (партнера)
- Деструктивний спосіб вирішення конфліктів,
- Помилки партнера засуджуються, часто згадуються,
- Відсутність інтересу до особистих справ партнера, тотальний контроль поведінки партнера,
- Відчуття незахищеності, самотності, тривожності, депресії,
- Закритість партнерських стосунків,
- Виховання дітей в умовах гіперконтролю,

Звернемося до розгляду сучасних досліджень аб'юзу саме через дослідження психологічного насильства.

Згідно дослідженню І.О.Фурманова, структура психологічного насильства в партнерських відносинах виявляє, що найбільш розповсюдженими видами психологічного насильства є:

- погроза фізичного покарання за недотримання висунутих партнером умов,
- дистанціонування,
- вербальні приниження, образи, невизнання авторитету, прав партнера, цінності його,
- відмова в позитивному підкріпленні,
- епізодична поблажливість [46].

Разом з тим, в дослідженні виявлено гендерні особливості проявів насильства в партнерських стосунках. Так чоловіки потерпають від надмірного контролю, ревнощів своїх партнерок. Жінки страждають від «нерівних стосунків», відношення до жінки як до підлеглої, від збереження права на остаточне рішення за чоловіком, негнучкого розподілу обов'язків на «жіночі» та «чоловічі». Окрім того, жінки більше побоюються погроз

фізичної розправи, піддаються знеціненню, ігноруванню, звинуваченням. Жінки частіше потерпають від шантажу дітьми.

Окрім того, як уже було сказано вище, основною формою психологічного насильства є маніпуляція. При маніпуляції. Як і при домінуванні, один з партнерів підпорядковує почуття та дії іншого партнера своїм цілям, планам, бажанням. Для маніпулятора інша людина не є цінністю, вона може бути лише корисною, потрібною, партнер – це засіб досягнення мети. Відмінними рисами при маніпулюванні є такий психологічний стан, як: стан тривоги, відчуття приниження, образи, відчуття контролю з боку партнера, відчуття використаності.

Скритність маніпулятивної поведінки забезпечується наступними психологічними прийомами:

- самопіднесення одного партнера, як наслідок відчуття нерівності, приниженості іншим партнером,
- виведення з рівноваги партнера за допомогою глузувань, несправедливі звинувачення, а коли партнер-жертва маніпуляції проявляє незадоволення ситуацією, - звинувачення в неадекватності,
- лестощі, демонстрація прагнення догодити, як наслідок – очікування таких же дій у відповідь,
- приховування від партнера потрібної йому інформації, щоб викликати стан тривоги, невизначеності.

Наслідки такого негативного психологічного впливу можуть бути розглянуті в якості механізмів розвитку пограничної особистісної структури (Є.Т.Соколова, Іл'їна), причому нерозвиненість таких відносин породжує психопатичний варіант аномалій, а порушення – неврастенічний варіант.

Є.Т.Соколова виділяє наступні порушення особистості:

- синдром «афективної тупості», для якого характерні відсутність спільного з іншими людьми, відчуття себе нездатним до емоційної прив'язаності. Як наслідок – відкидання себе та інших,

- синдром «афективної залежності»: постійний страх втратити стосунки, залежність від партнера та тривожна невпевненість в собі та в інших,
- «комплекс жертви» - апатія, відмова від відповідальності за себе та інших, відчуття безпорадності, зниження самооцінки,
- «стокгольмський синдром» - щіра відданість з боку жертви, «теплі почуття» по відношенню до агресора, тирана [32].

Виходячи з досвіду роботи кризисних центрів в дослідженнях С.Б. Калініної автор виділяє наступні риси жертв психологічного насильства:

- низька самооцінка,
- «традиційні» уявлення про стосунки, про роль жінки в суспільстві, про «жіноче призначення»,
- взяття відповідальності на себе за дії агресора,
- відчуття провини, відмова від гніву по відношенню до агресора,
- психосоматичні скарги – як прояв реакції на стрес,
- віра в те, що сексуальні відносини можуть стабілізувати та покращити відносини в цілому,
- відчуття безпорадності, відсутність віри в те, що хтось зможе допомогти жертві,
- психологічна залежність від партнера.

На думку І.Г.Малкіної-Пих, найбільш часто зустрічаються наступні наслідки психологічного насильства:

- знижена самооцінка,
- соціальна дезадаптація(звужено круг соціальних контактів),
- емоційна дезадаптація (втому числі хронічне відчуття провини),
- інтелектуальні дисфункції (некритичність мислення, погана пам'ять, аж до дереалізації),
- вивчена безпорадність, відсутність ініціативи,
- певні прояви психосоматики.

Таким чином, проаналізував проблему психологічного насильства в партнерських стосунках, було виявлено, що психологічне насильство – це тип міжособистісної взаємодії, який носить скритий характер, передбачає нерівні відносини (домінантно-залежний тип відносин).

Психологічне насильство в партнерських відносинах не має меж, воно може відбуватися в буд-яких верствах населення, з буд-яким матеріальним чи соціальним положенням.

Психологічне насильства- це інтерактивний процес. Для його пояснення треба враховувати особливості обох сторін, окрім цього, найбільш розповсюдженими видами психологічного насильства незалежно від гендеру, є вербальна агресія, емоційна стриманість, періодична поблажливість.

Порушення, що викликані психологічним насильством, стосуються всіх рівнів функціонування особистості, призводять до формування специфічних партнерських відносин, патернів поведінки.

Комплексний підхід до вивчення психологічного насильства зумовлює необхідність розробки відповідних психологічних методів для допомоги жертвам.

1.2. Поняття про віктимну поведінку, класифікація

Віктимологія дослівно означає «вчення про жертву (від лат.viktima та грецьк. logos). Від самого початку віктимологія розглядалась як частина кримінології, проте сучасні наукові аспекти проявів насилля та невстигання за наукою законодавчої бази нашої країни дозволяють змінити уявлення про віктимологію як науку [32].

І.Г.Малкіна-Пих наголошує, що сучасному уявленні віктимологія може бути інтерпретована наступним чином:

1. Віктимологія – це розділ кримінології, частина криміналістичної теорії, розвивається в цих рамках.

2. Віктимологія – це допоміжна для кримінального права міждисциплінарна наука про жертву.

3. Віктимологія – це загальна теорія , вчення про жертву, предмет дослідження – жертва будь-якої етіології (правопорушення, нещасні випадки, катастрофи, війни, політичні протистояння, різні форми насилля, в тому числі й емоційне).

Віктимологія - це наука про безпеку життєдіяльності людини [36].

І.Г.Малкіна-Пих наголошує, що особливістю вивчення віктимології є те, що ця наука зародилася здебільшого в рамках криміналістики.

Кримінальна віктимологія вивчає соціологічні, правові, моральні та інші характеристики потерпілих, яке дозволяє виявити, через які фактори вони стали жертвою злочину. Також кримінальна віктимологія вивчає стосунки між жертвою та злочинцем, поведінку жертви після злочину., попередження нових правопорушень стосовно потерпілого.

Також вчена акцентує увагу на тому, що віктимологія як спеціальна соціологічна теорія здійснює комплексний аналіз феномену жертви, беручи за основу моделі з інших наукових дисциплін (політології, психології, кримінології, конфліктології, соціології). При цьому основна ідея загальної теорії віктимології полягає в визначенні моделі «соціальне явище – жертва», вивчення цієї моделі та визначення шляхів нормалізації негативного впливу зовнішнього середовища на особистість (соціальний, фізичний, моральний вплив).

Для подальшого вивчення питань поведінки жертви, причин та наслідків психологічного насильства в партнерських стосунках необхідно розкрити базові поняття віктимології.

Віктимність, віктимогенність - поведінка людини, психічні та соціальні риси та ознаки, які можуть стати причиною для перетворення на жертву.

Віктимізація – процес набуття віктимності.

Віктимологія розробляє методи діагностики віктимності особистості, віктимогенності групи та мікросоціуму, форми та засоби профілактики та реабілітації жертв, виявляє ступінь їх ефективності.

Розвиток віктимології як частини кримінології почався після 1945 року, коли на Японію під час війни було скоєно напад, із застосуванням атомної зброї. В результаті цього однієї миті жертвами стали тисячі людей, трагедія набула національних масштабів, що стало причиною старту досліджень японськими вченими о причинах жертвовності. В тому ж році з'явилися публікації з віктимології.

Появу віктимології як науки пов'язують з іменами Ганса фон Гентига (1888-1974), який вважав віктимологію частиною криміналістики, та Бенджаміна Мендельсона (1900-1998), який вивів віктимологію як самостійну науку.

В своїй монографії Г.Гентиг сформулював принципіві для віктимології положення. Автор виділяє три категорії понять, що визначають віктимологію:

- А) нападник – жертва,
- Б) латентна жертва,
- В) відносини між нападником та жертвою.

Г.Гентиг розглядає партнерські відносини між жертвою та її переслідувачем. Автор вказує, що деколи жертва завершує становлення переслідувача, мовчки погоджуючись на протиправні дії [37]. Доповнює цю

теорію думка Шнайдера (1994) про те, що жертва кооперується з тираном та провокує його. Ці думки та ряд інших лягли в основу віктимблеймінгу.

Б.Мендельсон в своїй доповіді в Бухаресті в 1947 році акцентував увагу на необхідності визнання віктимології як самостійної науки. В своїй монографії автор визначив основні положення віктимології.

1. Розглядається поняття «жертва». Автор виділяв 5 груп жертв: «невинна жертва», «жертва з легкою виною», «жертва, рівно винна з тираном», «жертва, більш винна, ніж тиран», «виключно винна жертва».

2. Вводиться поняття «кримінальна чета» - дисгармонічна єдність носія агресії та жертви, або дисгармонічна. Також додаються поняття «кандидат жертви», «добровільна жертва», «жертва-провокатор», «жертва-агресор», «індекс жертвовності».

В 1975 році Б.Мендельсон в своїй монографії акцентував увагу на тому, що до вивчення віктимології мають бути додані не тільки кримінальні жертви, але й жертви природних катастроф. Геноциду, війн [31].

Деякі положення теорії Г.Гентига знайшли продовження в роботах Г.Елленберга. Він більш детально аналізує поняття «злочинець – жертва». Автор значну увагу приділяє так званій «вродженій жертві».

В 1956 році Г.Шульц акцентував увагу на взаємовідносинах між нападником та жертвою, додавши ідею «дружби» між ними. В цьому підході закладено принцип ступені близькості між жертвою та тираном.

Р.Гассер в своїй книзі «Віктимологія. Критичні роздуми про нове кримінологічне поняття» акцентував увагу на розподілі жертв з психологічної точки зору. Він виділяв такі види жертв: пасивна, несвідомо активна, свідомо активна, свідомо чи несвідомо здійснююча правопорушення жертва. На біологічному рівні автор розглядав фізіо-психопатологічні риси жертв, жертв «з поганою спадковістю» та жертв «рецидивістів».

Дослідник Г.Шнайдер вказує на те, що не існує «природжених» жертв та «жертв від природи». Проте набуті людиною фізичні, психічні та соціальні ознаки (нездатність до самозахисту, особлива зовнішня привабливість) можуть спричинити те, що вона стане жертвою злочину. Профілактика цього, на думку автора, полягає в тому, що потенційна жертва може виявити в собі «фактори ризику», усвідомити їх та змінити свою поведінку, додавши зовнішніх факторів захисту [30].

Роботи Г.Клейнфелера демонструють теорію про те, що жертви самі провокують агресорів. Провокативність висловів вченого про те, що в деяких випадках злочинця мають звільняти від відповідальності за злочин через поведінку жертви, заслуговує на увагу. Проте політкоректність цих ідей в сучасності ставиться під сумнів.

Японський дослідник Міядзіва (1968) поєднав концепцію Гентига та Мендельсона, виділивши віктимність загальну (що залежить від статі, віку, роду діяльності чи соціального статусу) та спеціальну (що залежить від нестійкості в психічному плані, емоційній нестійкості, рівня розвитку інтелекту). Акцент було зроблено на тому, що при збільшенні кількості цих факторів віктимність підвищується.

Психіатри теж досліджують віктимологію. Ними виділялися «несвідомі» стани, коли спротив жертви неможливий (порушення свідомості аж до повної її втрати). Наявність психіатричного діагнозу може підвищувати віктимність.

З позиції психоаналізу причиною віктимності може стати несвідоме почуття провини або сорому, бажання бути покараним.

Л.В.Франк довів цінність віктимології для практичного застосування. Він виділив такі основні поняття віктимології:

- віктимізація – це процес перетворення особистості на жертву як результат функціональної дії злочинності в цілому,

- поняття віктимності та схильності особистості ставати жертвою злочину як результат її образу дій та соціально-демографічних характеристик,

- поняття зв'язку «злочинець – постраждалий» як системи взаємовідносин.

Л.В.Франк вважав, що вивчення віктимології сприяє отриманню нової інформації про етіологію злочинності, про механізми взаємоз'язку між жертвою та злочинцем, віктимологію можна використовувати для вдосконалення процесу відшкодування збитків жертві а також призначення покарання злочинцю.

Отож, розкривши базові поняття віктимології, дослідивши історію розвитку цієї науки та оцінивши внесок учених світу в дослідження віктимної поведінки, можна розділити сучасну науку віктимологію на:

- кримінальну віктимологію,
- травматичну віктимологію,
- віктимологію побуту,
- психіатричну,
- віктимологію катастроф,
- технічної безпеки,
- віктимологію залучення в деструктивні культури,
- віктимологію аддиктивної поведінки,
- віктимологію військових злочинів,
- віктимологію насилля (в тому числі і психологічного) [34]

Різноманітні інтерпретації та тлумачення значущості віктимології серед інших наук докорінно змінилися останнім часом. Зміна способу життя цілих поколінь, гласність та інформаційна свобода спровокували появу широкого інформаційного простору, в якому стало можливим поглиблення знань про віктимну поведінку, про різні види насилля. Тому можна вважати

доцільним та важливим, актуальним поглиблення знань віктимології в розрізі сучасного бачення, світогляду.

1.2. Поняття про жертву, класифікація.

Центральне поняття у віктимології – жертва (з англ. «victim»), проте віктимологія вивчає перш за все віктимність. Віктимність або віктимогенність - це надбані фізичні, психічні та соціальні риси, які сприяють перетворенню особистості на жертву. Віктимізація таким чином поєднує в собі динаміку (реалізацію віктимності) та статику (реалізовану віктимність).

Л.В.Франк виділяв 4 рівня віктимізації, за масштабами [45]:

1.Беспосередні жертви (фізичні особи) – окремі люди, які стали жертвами тих чи інших обставин, інших людей, тощо.

2.Сім'ї, родини, - мікросоціум, який потерпає від негативного впливу агресора.

3. Організації, колективи, - більш значущі за кількістю людей скупчення людей, яких об'єднує спільне – віктимність.

4.Населення районів, регіонів – здебільшого жертви катастроф, нещасних випадків та політичних негараздів.

Проте в сучасності більш актуальним поняттям є поняття жертви як фізичної особи.

За версією І.Г.Малкіної-Пих, жертва – це людина, яка втратила значущі для неї цінності внаслідок взаємодії з іншою людиною, групою людей, певними обставинами чи подіями.

Термін «віктимна поведінка» характеризує поведінку жертви як необережну, аморальну, провокуючу. Віктимною називають і саму особистість, маючи на увазі, що через психологічні особливості та соціальні риси людина може стати жертвою злочину.

В.С.Мінська класифікує жертв за поведінкою, наголошуючи на якості реакції жертви на травмуючі події, де градація варіює від суспільно небезпечних дій жертви у відповідь на травмуючу подію до дій, які не спричиняють ніякої шкоди оточуючим. Також автор пропонує класифікувати поведінку жертв перед злочином [39].

Д.В.Ривман класифікував жертв наступним чином:

- Агресивні жертви (до агресії автор включав провокації, образи, наклеп, знущання)
- Активні жертви (свідомі підбурювачі, необережні підбурювачі)
- Ініціативні жертви (поведінка цих жертв має позитивний характер, проте приводить до злочину відносно їх; такі жертви ініціативні відносно суспільства, відносно своїх особистих якостей)
 - Пасивні жертви (до цієї групи входять особи, що не чинять спротиву зловмиснику)
 - Некритичні жертви (особи, що демонструють необережність, невміння правильно оцінити ситуацію, в тому числі психічно нездорові)

В подальшому Д.В.Ривман запропонував вдосконалену класифікацію, що враховує індивідуально віктимну готовність. Виділяють типи:

- Універсально-віктимний: виражені особистісні риси, що визначають високу потенційну вразливість у відношенні до злочинів.
- Вибірково-віктимний: особи, що мають певну вибірковість у вразливості до певних видів злочинів.

- Ситуативно-віктимний: люди цього типу мають середню віктимність, проте в деяких ситуаціях стають жертвами.
- Випадково-віктимний: особи, які стали жертвами через певні обставини.
- Професійно-віктимний: люди, які мають ризик стати жертвами через свою професію.

Л.В.Франк все можливе різноманіття стосунків між жертвою та злочинцем розподіляв на приятельські, любовні та ворожі. Автор робить акцент саме на цю типологію відносин жертви та злочинця до скоєння злочину.

П.С.Дагель класифікував жертв за наступними ознаками [47]:

- Фізичні та соціальні ознаки, що характеризують особистість потерпілого.
 - Ознаки поведінки потерпілого (правомірна чи неправомірна).
 - Стан потерпілого на момент скоєння злочину.
 - Відносини між потерпілим та злочинцем.

В.А.Туляков пропонує наступну класифікацію жертв, що заснована на характеристиці мотивації віктимної активності особистості:

- Імпульсивна жертва (несвідоме відчуття страху, пригніченість реакцій).
- Жертва з утилітарно-ситуативною активністю. Добровільна жертва. Рецидивна жертва.
- Жертва власних переконань. Агресивна жертва, істероїд, зухвала поведінка якого провокує на злочин.
- Раціональна жертва. Жертва-провокатор, яка сама створює ситуацію для скоєння злочину.
- Пасивна жертва-провокатор, яка своїм способом життя, підвищеною тривожністю підштовхує злочинців на правопорушення.

Набагато менше існує класифікацій жертв поза кримінальною віктимологією. В період консультативної роботи в рамках телефону довіри було виявлено наступні типи жертв [26]:

- Винні - займаються самоприниженням, беруть на себе відповідальність за те, що з ними сталося.
- Обвинувачі – вірять в те, що бажають змінити людину чи ситуацію, яка утворилася, хоча насправді їх ціль – зняти з себе відповідальність, перекласти її на іншу сторону. Обвинувачі бувають злими, відчувають «праведний гнів» або сумними.
- Самозалякувачі – люди, що переживають страх та неспокій, фобії.
- Супермени – люди, що пригнічують свій страх, ризикують своїм життям.

Відокремлюючи поняття індивідуальної віктимності, Л.В.Франк наголошував на тому, що це здатність тієї чи іншої особистості стати потерпілим. Або іншими словами, нездатність уникнути травмуючої події там, де її можна було об'єктивно уникнути.

В.І.Полубинський визначає віктимність як потенційну можливість стати жертвою злочину внаслідок негативної взаємодії особистісних якостей людини із зовнішніми факторами. Злочин в такому контексті розглядається як результат реалізації віктимності [50].

За даними І.Г. Малкіної Пих, виділяють 2 конституціональних типа віктимності:

- Особистісна (якість, риса людини, що стає причиною її жертвності)
- Рольова (об'єктивно існуючі в даних умовах життєдіяльності соціальні ролі, психічні та моральні прояви)

К.Міядзава виділяв загальну віктимність та спеціальну. Іншими словами віктимність проявляється в двох основних формах:

1. Евентуальна (від лат. Eventus – випадок). Означає при певному випадку можливість стати жертвою.

2. Децидивна (від лат. decido - рішення). Акцентує увагу на стадіях підготовки та прийняття віктимогеного рішення

В своїх дослідженнях І.Г.Малкіна –Пих акцентує увагу на тому, що існують певні захисні механізми, які мають бути залучені в жертви:

1. Встановлення сенсу ситуації та її значення для себе.
2. Реакція на вимоги кризової ситуації та намагання їй протистояти.
3. Підтримка членів сім'ї, родичів, друзів.
4. Збереження емоційного балансу.
5. Збереження та підтримка образу себе, впевненості в собі, соціальної ідентичності.

Один з факторів, що визначають віктимність, є порушення механізмів адаптації, в тій чи іншій мірі.

На думку багатьох психологів, певні особистості усвідомлено чи ні обирають соціальну роль жертви, з ціллю отримати більше співчуття, підтримки з боку оточуючих. Таким особистостям притаманні наступні риси: низька самооцінка, безпорадність, небажання прийняти власне положення без втручання ззовні, заляканість.

1.4. Психологічний профіль особистості – потенційної жертви емоційного насилля

Ще в минулому столітті вчені намагалися знайти ті риси особистості, які могли б ідентифікуватися як предиктори віктимності. До структурних компонентів, що вивчалися, відносять першу та другу сигнальну системи

(Павлов, 1980), властивості нервової системи (Теплов, 1986) та темперамент (Небиліцин, 1974). Вивчались також функціональні особливості, а саме специфіка організації поведінки та діяльності особистості (Анохін, 1975р), в тому числі й «фокусінг», спрямованість особистості, емоційна компетентність.

Також проводився аналіз темпераменту та характеру особистості, в контексті з певними стратегіями поведінки в стресових ситуаціях [31]. Було виявлено, що стратегія уникнення пов'язана з наступними рисами темпераменту: низькою предметною активністю та інтенсивною емоційністю. Стратегію співробітництва обирають люди з високою предметною ергічністю та низькою емоційністю. Стратегія суперництва виявляється при поєднанні високої емоційності та локусом контролю та негативними очікуваннями. Стратегія пристосування характерна для найнижчого рівня предметної та комунікативної активності.

На теперішній час діагностика віктимного потенціалу акцентує увагу на ідентифікації «залишених в часі ефектів сексуальної травматизації» (Cahill et al, 1991), серед яких почуття провини, порушення Я-концепції, труднощі в міжособистісних відносинах та сексуальні дисфункції.

Частіше використовуються такі проєктивні засоби, як аналіз проєктивних малюнків фігури людини та дерева [51], тест вставлених фігур Віктіна, малюнок неіснуючої тварини, методики дослідження самооцінки, Шкала оцінки інтенсивності емоційного досвіду пережитого насильства, методика «П'ять подій дитинства» та інші.

Більшість методик мають в собі підґрунтя для вербальної, а не математичної інтерпретації, що залучає певний суб'єктивізм з боку дослідника. Н. Грекова наголошувала, що явища, які вивчаються гуманітарними науками, складніші тих, які вивчають точні науки. Вони важче піддаються формалізації [47].

Є.В.Сидоренко акцентує на тому, що психологія не має власних одиниць виміру. Отже, для об'єктивізації психічних явищ необхідний більш стандартизований, математичний підхід.

Найбільш об'єктивними та глибинними є тести, в яких використовуються невербальні символи. Для того, щоб отримати всебічну характеристику особистості, треба використовувати значну кількість тестів. З всього різноманіття властивостей особистості необхідно вибудувати в таку вертикаль ознак, яка б впорядкувала феноменологію різних рівнів самосвідомості в рамки певної індивідуально-особистісної типології.

Багатовимірність психодіагностичної моделі створюється трьома векторами дослідження.

Перший вектор передбачає вертикальний багаторівневий підхід, що дозволяє оцінити різні рівні особистісної організації - несвідоме «Я», усвідомлюваний образ, декларативне «Я» та ідеальне «Я». При цьому послідовно враховуються феноменологічно близькі показники, що відображають:

- 1) вродженні типологічні властивості,
- 2) характер, що формується під впливом середовища,
- 3) направленість соціальної активності.

Другий вектор має горизонтальну направленість, вивчає мотивацію, емоції, стиль міжособистісного спілкування та пізнавальну здатність. При цьому центральну позицію займають нормативні показники, а наростання ознак відображає акцентування типологічних рис та дезадаптивні форми переживань та поведінки.

Третій вектор направлений на вивчення динаміки індивідуально-особистісних характеристик під впливом стресової ситуації, емоційного напруження, з вивченням діапазону мінливості особистості.

На основі вищезгаданих векторів, за допомогою спеціально створених методик оптимальними для використання є наступні тести, розроблені Л.М. Собчик.

1. ІТО – індивідуально-типологічний опитувальник, за допомогою якого можна визначити головні тенденції та стиль міжособистісної поведінки.
2. ІДТО – дитячий варіант індивідуально-типологічного опитувальника (для дітей 10-15 років)
3. Метод діагностики міжособистісних відносин (адаптований тест Лірі), що дозволяє виявити суб'єктивну самооцінку досліджуваного в зіставленні з ідеальним образом «Я».
4. Стандартизований багатофакторний метод дослідження особистості СМДО, адаптований та модифікований тест ММРІ. Це полупроективний тест, що виявляє емоційний стан досліджуваного, індивідуальний стиль міжособистісної поведінки.
5. Метод кольорних виборів – модифікований кольоровий тест Це проективний тест що виявляє особливості актуального стану, ефективний при дослідженні рівня тривожності.
6. Метод портретного вибору - модифікований тест восьми потягів Сонді, глибокий проективний тест, що вивчає несвідомі аспекти особистості, що базуються на восьми основних потягах людини.
7. Вербальний фрустраційний тест, що дозволяє оцінити рівень агресії та спротиву особистості впливу середовища, ієрархію цінностей індивіда.
8. Мальований апперцептивний тест РАТ, що розкриває наявність конфлікту та сферу його проявів.
9. Мотиваційний тест Хекхаузена, що оцінює силу та направленість мотивації досягнення успіху та уникнення невдачі.
10. Метод порівняльних парних таблиць, що направлений на вивчення сугестивності.

Для дослідження особистості, в залежності від завдання, що стоїть перед психологом, достатньо залучення 3-4 методик. Важливо, щоб підібрані тести відображали найбільш повно всі аспекти особистості.

Широке використання психологічних тестів в практиці довело ефективність стандартизації та показало, що контингент осіб, які вважаються нормою, не є нульовою характеристикою, посередністю, а представлено широким коридором індивідуально-особистісного різноманіття. Провідні тенденції виявлені на всіх рівнях самосвідомості, як основна характеристика, що визначає індивідуальний стиль емоційних переживань, мотиваційної сфери, особливостей міжособистісної поведінки та направленості соціальної активності.

Дані психодіагностичного дослідження переконливо демонструють, як полярні, різнонаправлені тенденції врівноважують один одного в нормі, як виявляються загострені риси при відсутності рівноваги, як відображається внутрішня суперечливість при одночасному загостренні полярних властивостей, а при надмірному ступеню вираженості – як проявляються дезадаптивні стани.

За допомогою вищезгаданих тестів можна не тільки виявити індивідуальні особливості психіки індивіда, але й приховані ресурси, виявити ступінь його напруженості, прогнозувати його поведінку в певній стресовій ситуації. Ці знання допоможуть вирішити питання, які ж саме риси, ступінь їх вираженості, їх поєднання є основою віктимної поведінки.

1.5. Партнерські стосунки, сім'я, етапи розвитку та кризові періоди

Юридично сім'я – це чоловік та дружина, їх родичі, які живуть на одній території та ведуть спільне господарство.

Виділяють певні типи сім'ї , доцільним буде виділити класифікацію сім'ї по В.Ю. Слабінському [43]:

1. Розширена сім'я (родина) – це декілька поколінь, пов'язаних сімейними узами.

2. Традиційна або патріархальна сім'я - це представники трьох або більше поколінь, що знаходяться в тісному взаємозв'язку один з одним, в тому числі й психологічному.

3. Нуклеарна сім'я – це чоловік та дружина (з дитиною або без), що проживає окремо від інших членів родини. Одна з рис нуклеарної сім'ї - це те, що партнера люблять , але його думкою нехтують. Це є фактором ризику для благополуччя сім'ї.

4. Неповна сім'я – нуклеарна сім'я, де батьки представлені однією особою (батько чи матір)

5. Функціональне співіснування на одній території – відносини пари засновані на домовленостях, що не несуть в собі юридичних (соціальних) рис. Однією з причин, чому партнери залишаються в таких відносинах – страх відповідальності, бажання «зберегти волю» (в надії на кращі стосунки).

Ця класифікація дає нам розуміння різноманіття відносин між чоловіком та жінкою, але не розкриває повноти взаємодії.

Якщо звернутися до класифікації сім'ї за М.Арутюняном, то виділяють наступні типи:

1. Традиційна сім'я – виховується повага до авторитету старших поколінь, педагогічний вплив направлений «зверху вниз». Основною вимогою є підкорення.

2. Дітоцентрична сім'я – головним є забезпечення щастя дитини. Вплив направлений «знизу доверху», від дитини до батьків. Слід відмітити існуючий симбіоз батьків та дитини.

3. Демократична сім'я – стосунки, що засновані на взаємодовірі, прийнятті та автономності її членів. Вплив, точніше взаємодія – «горизонтальна», існує діалог рівних батьків та дитини. Завжди враховуються інтереси всіх членів сім'ї [49].

Якщо враховувати класифікацію сімейних стосунків за М.Арутюняном, то можна зазначити, що це доповнює уявлення про види сімейних стосунків, але не враховує різноманіття сучасних взаємин. Аналізуючи відносини між партнерами, слід враховувати такі чинники, як:

- відношення до сімейного бюджету,
- ролі дітей в сім'ї,
- відносини між родичами,
- значущості для партнерів сексуальної сфери життя,
- сімейні цінності (вірність, взаємоповага, тощо).

На думку вчених, сім'я має виконувати певні функції. Відповідно до цієї думки, неможливість виконання функції робить сім'ю дисфункціональною.

Функції сім'ї по О.М.Єлізарову:

1. Народження та виховання дітей.
2. Збереження, розвиток цінностей та традицій суспільства.
3. Задоволення потреб людей в психологічному комфорті.
4. Створення умов для розвитку особистості кожного партнера.
5. Задоволення сексуальних потреб.
6. Задоволення потреби в спільному проведенні часу.
7. Спільне ведення господарства.
8. Задоволення потреби в спілкуванні з близькими людьми.
9. Задоволення потреби в батьківстві.
10. Соціальний контроль за поведінкою окремих членів сім'ї.
11. Організація діяльності по фінансовому забезпеченню сім'ї.
12. Рекреативна функція – охорона здоров'я членів сім'ї.

Для більш глибокого розуміння сім'ї необхідно розглянути динамічну складову, а саме періоди, етапи або життєвий цикл сім'ї.

Класифікація етапів розвитку сім'ї (Дюваль, 1957р):

1. Взаємні «дослідження».
2. Прийняття та розвиток батьківських ролей.
3. Прийняття нової особистості (дитини).
4. Введення дітей в зовнішні інститути (поза сім'єю)
5. Прийняття «підлітковості».
6. Експериментування з незалежністю.
7. Підготовка до покидання дітей сім'ї.
8. Покидання дітей родини.
9. Пенсія.
10. Старість та смерть.

Вивчаючи етапи розвитку сімейних стосунків, В.Сатір наголошує, що динаміка забезпечує наявність певних кризових піків, а саме:

- народження дитини,
- початок мовлення дитини,
- дит.садок, школа,
- підлітковий вік дитини,
- вихід дитини з кола сім'ї,
- одруження дитини,
- клімакс партнерки,
- зменшення сексуальної активності у партнера,
- батьки стають бабусею та дідусем,
- смерть партнера.

Коли одночасно настають три або більше кризових ситуацій, життя сім'ї стає важчим, психологічно ці кризи разом можуть бути нездоланими.

Виділяють два основні критичні періоди в сім'ї:

Перший критичний період настає між третім та сьомим роками сімейного життя. Його виникненню сприяють такі фактори:

- зникнення романтичних відносин, активне несприйняття контрасту між поведінкою та образом партнера в перші роки спільного життя та теперішні,
- ріст числа ситуацій, коли партнери мають різні погляди на ті чи інші життєві питання,
- більш часті прояви негативних емоцій, збільшення напруги між партнерами.

Другий критичний період настає між сімнадцятим та двадцять п'ятим роками, характеризується наступними чинниками:

- наближення періоду інволюції, наявністю соматичних скарг,
- виникнення відчуття самотності, через покидання дітьми родини,
- підвищення емоційної залежності партнерки, наявність бажання в партнера проявити себе «на стороні».

Окремо слід виділити поняття «партнерські стосунки», бо цей термін останнім часом набуває популярності і використовується для характеристики взаємовідносин далеко не тільки в сімейному колі. Цей термін прийшов з бізнесу і передбачає рівність партнерів або чітко визначений відсоток впливу, прописані права та обов'язки. Тому коли говорити про партнерські відносини в сім'ї, це сприймається як розрахунок, відсутність емоційної та чуттєвої складової.

В сучасному світі існує тенденція створення взаємовідносин на основі

визнання цінності та значущості кожного з членів сім'ї. Саме партнерські стосунки передбачають розвиток кожного партнера, взаємоповагу та рівність можливостей, обов'язків партнерів.

За даними І.С.Клециної, гендерні відносини поєднує в дві групи (моделі поведінки): партнерські стосунки та домінантно-залежна модель відносин. Якщо домінантно-залежна модель відносин не передбачає рівності у відносинах, то партнерські стосунки, навпаки, орієнтовані на задоволення потреб обох сторін взаємодії.

Автор наголошує на тому, що в загальному вигляді під терміном «партнерські стосунки» слід розуміти міжособистісну взаємодію представником протилежної статі, що характеризується рівністю партнерів, їх здатністю до визнання цінності та значущості один одного, готовністю задовольнити потреби один одного, а також прийняттям та розумінням власного вкладу в подальший розвиток подібного виду відносин. Існує думка, що партнерські відносини є перехідною стадією від нейтрально дружніх з довгостроковими гармонічними відносинами між чоловіком та дружиною.

В сучасній іноземній літературі виділяють партнерські стосунки з інтимною близькістю (*friends with benefits*). Такі відносини передбачають періодичну сексуальну взаємодію між партнерами, які мають успішний досвід дружніх стосунків та не розцінюють свої стосунки, як романтичні. Ряд досліджень показує, що чоловіки та жінки в рівній мірі вступають в такі відносини [30].

Вивчення партнерських відносин в класичній психології ведеться во двом напрямленням.

Перше розглядає витоки, причини виникнення проблем в міжособистісних відносинах [46]. В ході цих досліджень

виявлено, що причиною труднощів в партнерських стосунках може бути як власна поведінка партнера, що пов'язана з його особистісними характеристиками або результатами впливу батьківської сім'ї, так і зовнішні по відношенню до особистості фактори.

Наприклад, згідно з моделлю міжособистісних проблем (Hogowitz, Vitkus), поведінка партнера в міжособистісній взаємодії може бути описана характеристиками взаємин, які варіюються від ворожості до доброзичливості та контролю, який реалізовується в у формі домінування та слухняності. У підсумку можна виділити наступні типи поведінки людини в контексті партнерських відносин: вороже домінування, доброзичливе домінування, доброзичлива покірність, ворожа покірність. Від типу поведінки залежить якість взаємин в партнерських стосунках.

Важливо підкреслити, що особистісні особливості поведінки партнера та його особистісні характеристики представляють собою два психологічних феномена і не тотожні одне одному. Наприклад, в сучасній літературі прийнято виділяти надбані якості, що проявляються на рівні поведінки, та вроджені якості, які можна розглядати як особистісні характеристики.

Також слід акцентувати увагу на тому що родина, в якій виріс партнер, має величезний вплив на його майбутні партнерські відносини. По-перше, дитина бере собі моделі поведінки батьків та реалізує їх у власному житті, по-друге, на якість партнерських відносин матиме вплив стиль спілкування батьків та дітей.

Друге направлення вивчення стосунків в партнерських відносинах фокусується на впливі особистісних характеристик на якість партнерських стосунків [30].

Наприклад, така характеристика особистості, як негативна емоційність, що пов'язана з високим рівнем тривожності, злістю, страхом та агресією по відношенню до оточуючих, також негативно впливає на якість партнерських стосунків.

В якості детермінант міжособистісних відносин виділяють характеристики, що віддаляють (недовіра, невміння контролювати емоції тощо) та наближають (відповідальність, реалістичність сприйняття тощо). Згідно з теорією провідних тенденцій Л.С.Собчик, в основі індивідуально-окресленого стилю поведінки людини лежить провідна тенденція, що проходить через всі рівні особистості.

Важливо підкреслити, що особистісні характеристики не тільки пов'язані, але і впливають на якість партнерських стосунків. Цей факт має велике практичне значення, наприклад, в психотерапевтичній практиці з клієнтом, що має труднощі в партнерських стосунках, та при цьому має виражену негативну емоційність.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЖЕРТВИ В ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКАХ (ТИПІВ ОСОБИСТОСТІ, СХИЛЬНИХ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ)

Об'єкт дослідження – абюз в партнерських стосунках.

Предмет дослідження – психологічний профіль жертви абюзу в партнерських стосунках.

Мета дослідження – на основі теоретичного вивчення проблеми психологічного насилля в партнерських відносинах та віктимної поведінки одного з партнерів емпірично дослідити особливості проявів насилля та фактори, що сприяють віктимній поведінці.

В основу дослідження покладено припущення про те, певні риси особистості та їх вираженість лежать в основі віктимної поведінки, а саме інтроверсія, залежність, сенситивність, тривожність, конформність. Залежний стиль поведінки формується на основі підвищених показників за шкалами інтроверсії та сенситивності. Чуттєвість та вразливість таких осіб лежать в основі потреби в постійній близькості, в захисті з боку більш сильної особистості.

Виходячи з поставленої мети та завдань дипломного дослідження, на основі проведеного теоретичного аналізу проблеми, розроблено програму емпіричного дослідження психологічного профілю жертви аб'юзу в партнерських стосунках, яка включає в себе два етапи:

1. Підготовчий етап - спрямований на обґрунтування й підготовку діагностичного інструментарію з вивчення індивідуально-типологічних особливостей жертви аб'юзу.

2. Виконавчий етап - безпосереднє проведення діагностичного комплексу та аналіз результатів за допомогою методів математичної статистики.

2.1. Організація та процедура проведення дослідження, обґрунтування вибору його методичного забезпечення

Завданнями дослідження стали:

- 1) здійснити теоретичний аналіз дослідження проблеми аб'юзу в партнерських стосунках;
- 2) розглянути типи особистості, засоби їх дослідження;
- 3) визначити методи ідентифікації емоційного насилля та виявлення аб'юзу в партнерських стосунках;
- 4) емпірично дослідити закономірності проявів віктимної поведінки одного з партнерів в стосунках з певними рисами особистості;
- 5) обґрунтувати та розробити програму корекції віктимної поведінки певних типів особистості.

В ході теоретичного дослідження було виявлено, що психологічне насильство (абюз) лежить в основі будь-якого насильства в партнерських відносинах. Феномен психологічного насильства є динамічним, навіть циклічним, з плином часу тривалість циклу скорочується.

Вивчаючи проблематику, слід зазначити, що партнерські стосунки бувають досить різноманітні. Для дослідження брались партнери, що проживають на одній території, мають офіційні стосунки або ні, тривалість стосунків – більше 5 років.

Вибір методик дослідження здійснювався, виходячи з необхідності отримання як кількісних, так і якісних даних, що характеризують індивідуально типологічні особливості жертв емоційного насильства в партнерських стосунках.

З урахуванням зазначеного в схему дослідження були включені наступні методики:

ІТО – індивідуально-типологічний опитувальник Людмили Миколаївни Собчик (1996р), за допомогою якого можна визначити головні тенденції та стиль міжособистісної поведінки.

Методика являє собою інструмент дослідження індивідуально-типологічних властивостей особистості. В основі методики лежить теорія провідних тенденцій прояву особистості. Надійність методики підтверджена статистичною обробкою даних, отриманих на основі проведених досліджень в рамках вивчення особистісних особливостей психічно здорових людей різної статі, віку, різної професійної направленості. Також вивчались люди з різними ситуативними психічними розладами.

Опитувальник відрізняється від багатьох подібних інструментів невеликою кількістю запитань (91 питання), простотою введених до нього суджень, що не викликають напруження серед випробуваних, а також наявністю шкал достовірності (агравация та брехня), що дозволяють робити висновки про достовірність отриманих результатів.

Занесені відповіді обробляються за допомогою ключа-шаблону, після чого виявляються кількісні оцінки ступеню вираженості кожної індивідуально-типологічної властивості та їх співвідношення. Графічне відображення цих співвідношень цих якостей дозволяє зрозуміти ступінь компенсації, відповідність межах здорової психіки або наявність дезадаптивних клінічних симптомів. Окрім того, схема психограми дозволяє оцінити переважаючі соціально-психологічні тенденції, що виходять з максимальних балів «сусідніх» індивідуально-типологічних властивостей.

Для визначення психологічного гендеру особистості буде використано опитувальник Сандри Бем.

Гендерний підхід як наукова теорія при аналізі психологічних аспектів тендерних відносин доводить необоснованість традиційних, нерівноправних моделей поведінки в ситуаціях взаємодії між особистостями протилежної статі. Існує необхідність прийняття позиції, що біологічна стать не є першопричиною психологічних характеристик поведінки, соціальних ролей та позицій, дозволяє розкрити нові аспекти для вивчення міжособистісних взаємодій та проблем, що виникають при ньому.

Опитувальник Сандри Бем запропоновано для діагностики психологічної статі і визначає ступінь андрогінності, феміністичності, маскуліності особистості. Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких досліджуваний відповідає «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність чи відсутність себе названих якостей [27].

Маскуліний тип характеризується найбільшою вираженістю таких якостей, як незалежність, схильність захищати свої погляди, схильність до ризику, аналітичний склад мислення, самоповага.

Ремінний тип має переважно такі риси: ніжність, вміння співчувати, м'якість, довірливість, здатність втішити.

Маскулінні та фемінні якості особистості в більшій мірі зумовлені соціальним контекстом при формуванні та розвитку, тобто мають соціокультурну детермінацію, так як є відображенням нормативних уявлень, що мають широке розповсюдження в суспільстві.

Андрогінний тип характеризується присутністю в рівній мірі маскулінних та фемінних рис.

При інтерпретації результатів опитувальника необхідно використовувати ключ, за допомогою якого за відповіді нараховуються бали (за кожну відповідь один бал). Певні відповіді відносяться до маскуліного типу, до фемінного. Вони обробляються, згідно відповідних формул, вираховується індекс IS.

$F = \text{сума балів фемінності}/20$

$M = \text{сума балів маскуліності}/20$

$IS = (F - M) * 2.322$

Якщо IS від -1 до +1, то робиться висновок про андрогінність. Якщо IS менше -1 то робиться висновок про маскуліність. Якщо IS більше за +1 – робиться висновок про фемінність.

В тому випадку, коли IS менше за -2.025 – говорять про яскраво виражену маскуліність, коли більше за +2.025 – про яскраво виражену фемінність.

Методика Джексона Мак-Кензі, тест на визначення токсичних стосунків.

Опитувальник Джексона Мак-Кензі досить сучасний (2018р). дещо ненауковий та маркетинговий, проте досить легкий та зручний для виявлення токсичності відносин.

Джексон Мак-Кензі дослідив психологічні особливості жертв токсичних стосунків і виділив серед інших наступні риси:

- Смиренність, доброту
- Сильний «моральний компас», повага до законів,
- Відповідальність за дії та вчинки,
- Співчутливе та добре ставлення до оточуючих,
- Рефлексія, вибачення за свої вчинки,
- Ідеалізація, добре розвинута уява,
- Непереносимість конфліктів,
- Вміння прощати, не таїти образи,
- Оптимізм,
- Вроджена здатність бачити вразливі місця інших,

- Схильність бачити позитивне в людях,
- Розуміння та повага до потреб інших бути на самоті,
- Компромісність, мінімальна вимогливість до партнера,
- Повага та вірність по відношенню до партнера,
- Пошук відносин «на все життя»,
- Загострене відчуття справедливості,
- Вічливе ставлення до незнайомих.

Проте наявність всіх чи окремих рис у певної людини не можливо розглядати, як критерій віктимної поведінки, перебування особи в токсичних стосунках. Тому Джексон Мак-Кензі запропонував опитувальник, що складається з 13 питань. Ці питання спроектовані на партнера, що дозволяє «об'єктивізувати» думку, не підсилюючи тривогу випробуваного щодо його особистих якостей чи рис. На кожне питання запропоновані 4 варіанти відповіді, котрі відповідно оцінюються певною кількістю балів. За кількістю балів визначається ступінь токсичності стосунків, в яких перебуває опитуваний. В інтерпретації тесту знову ж таки звертається увага на те, яким виглядає партнер в цих стосунках. Але й охарактеризовується ступінь токсичності партнерських відносин.

В дослідженні приймали участь 60 осіб:

48 жінок, 12 чоловіків, віком від 30 до 45 років, що знаходяться в партнерських відносинах більше 5 років (зареєстровано шлюб, проживають на одній території, ведуть спільне господарство)

2.2. Аналіз отриманих результатів індивідуально-типологічних особливостей особистості.

Проведене діагностичне дослідження за допомогою вищеперерахованих методик дозволило нам отримати результати щодо індивідуально-типологічних особливостей опитуваних.

Виявлено, що такі риси, як інтроверсія, залежність, сенситивність, тривожність, конформність, в кількості балів більше 7 мали 45 респондентів. Згідно з гіпотезою дослідження, саме ці риси особистості передбачають реалізацію віктимної поведінки в партнерських стосунках.

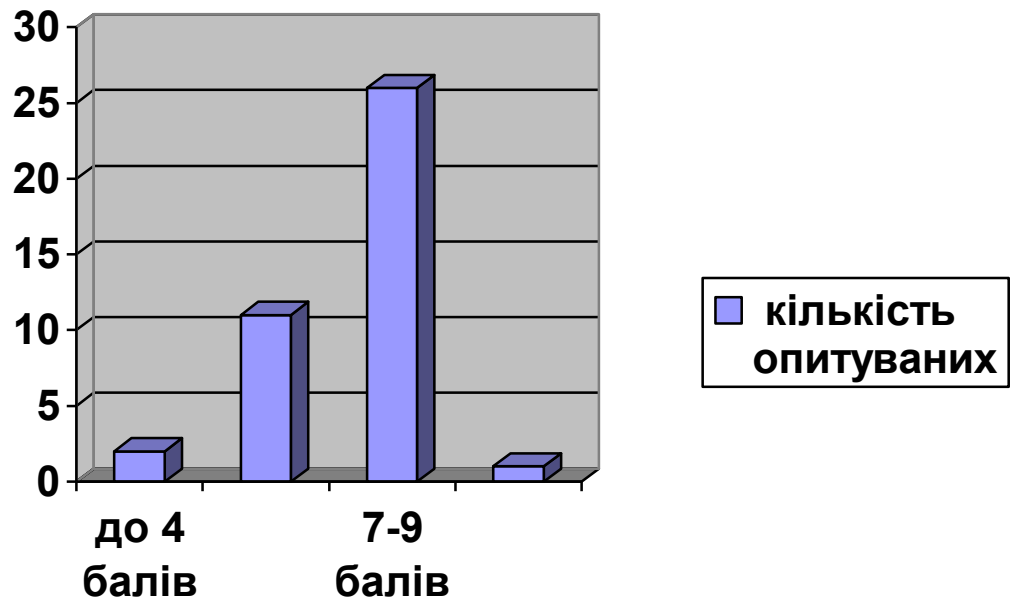

Рис. 2.1. Кількість респондентів, що мають виражену індивідуально-типологічну особливість – інтроверсію

Аналізуючи індивідуально-типологічну особливість – інтроверсію, слід зазначити, що 26 респондентів мають 7-9 балів, тобто ця риса досить виражена. 11 опитуваних мають 4-7 балів, що відповідає статистичній «нормі», проте в комплексі з іншими рисами може відігравати певну роль в реалізації віктимної поведінки особистості. 1 людина з опитаних має показник інтроверсії більше 9 балів, 2 респондента – до 4 балів.

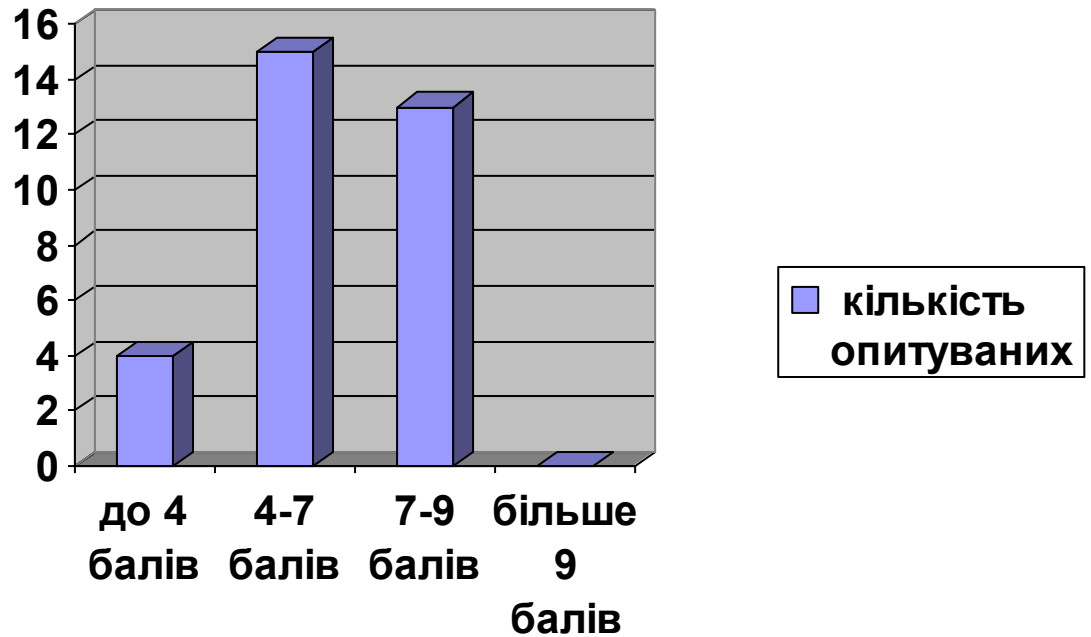

Рис. 2.2. Кількість респондентів, що мають виражену індивідуально-типологічну особливість – залежність

Аналізуючи індивідуально-типологічну особливість – залежність, слід зазначити, що 13 респондентів мають 7-9 балів, тобто ця риса досить виражена. 15 опитуваних мають 4-7 балів, що відповідає статистичній «нормі», проте в комплексі з іншими рисами може відігравати певну роль в реалізації віктимної поведінки особистості. 4 респонденти мають невиражену залежність – до 4 балів.

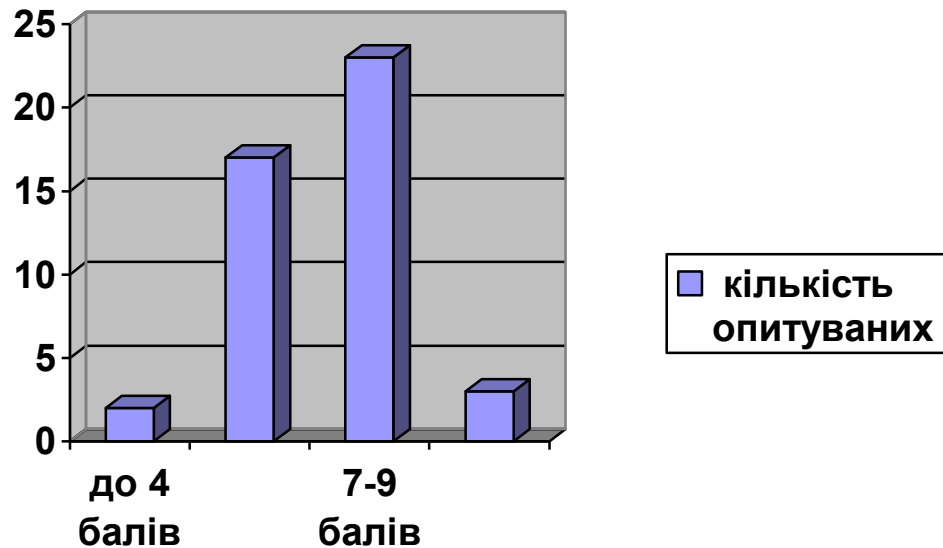

Рис 2.3. Кількість респондентів, що мають виражену індивідуально-типологічну особливість – сенситивність

Аналізуючи індивідуально-типологічну особливість – сенситивність, слід зазначити, що 23 респонденти мають 7-9 балів, тобто ця риса досить виражена. 17 опитуваних мають 4-7 балів, що відповідає статистичній «нормі», проте в комплексі з іншими рисами може відігравати певну роль в реалізації віктимної поведінки особистості. 4 респонденти мають невиражену залежність – до 4 балів, 3 особи мають показник більше 9 балів.

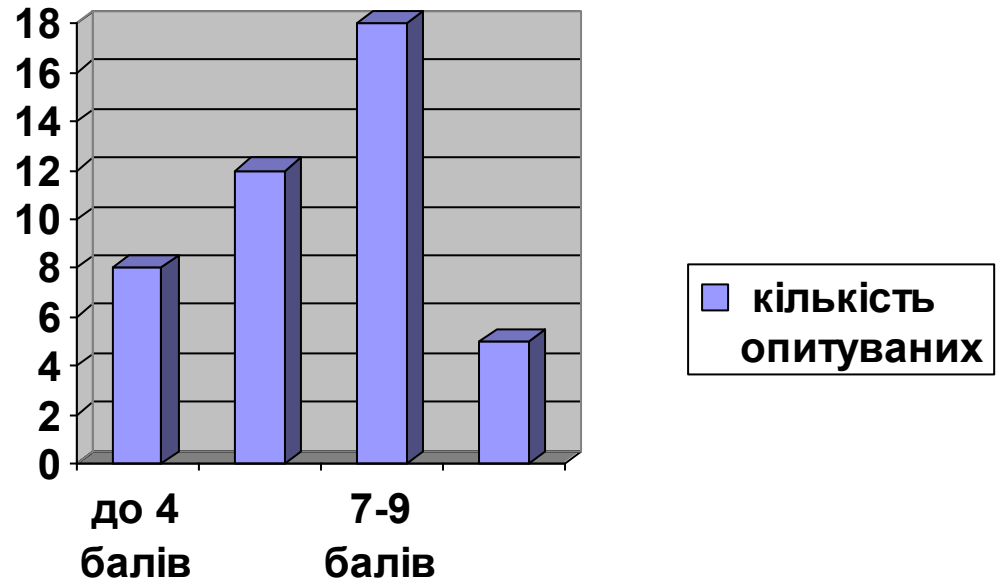

Рис. 2.4. Кількість респондентів, що мають виражену індивідуально-типологічну особливість – конформність

Аналізуючи індивідуально-типологічну особливість – конформність, слід зазначити, що 18 респондентів мають 7-9 балів, тобто ця риса досить виражена. 12 опитуваних мають 4-7 балів, що відповідає статистичній «нормі», проте в комплексі з іншими рисами може відігравати певну роль в реалізації віктимної поведінки особистості. 8 респондентів мають невиражену залежність – до 4 балів, 5 опитаних мають більше 9 балів.

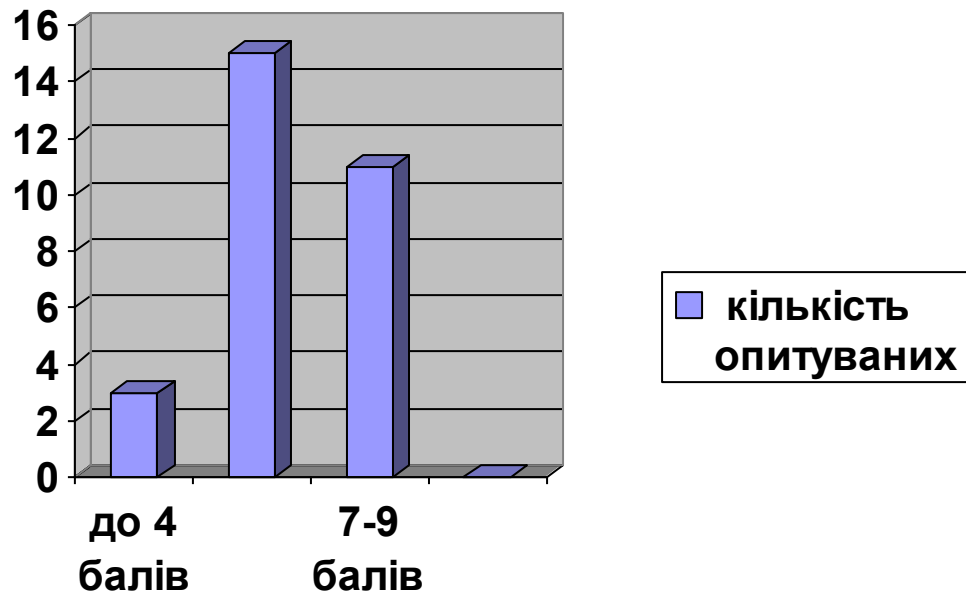

Рис. 2.5. Кількість респондентів, що мають виражену індивідуально-типологічну особливість – тривожність

Аналізуючи індивідуально-типологічну особливість – тривожність, слід зазначити, що 11 респондентів мають 7-9 балів, тобто ця риса досить виражена. 15 опитуваних мають 4-7 балів, що відповідає статистичній «нормі», проте в комплексі з іншими рисами може відігравати певну роль в реалізації віктимної поведінки особистості. 3 респонденти мають невиражену залежність – до 4 балів.

Слід також зазначити, що поєднання таких рис особистості, як інтроверсія, залежність, сенситивність, тривожність, конформність в певній інтенсивності (кількості балів за шкалою індивідуально-типологічного опитувальника), ймовірно ще більше пов'язані з проявами віктимної поведінки.

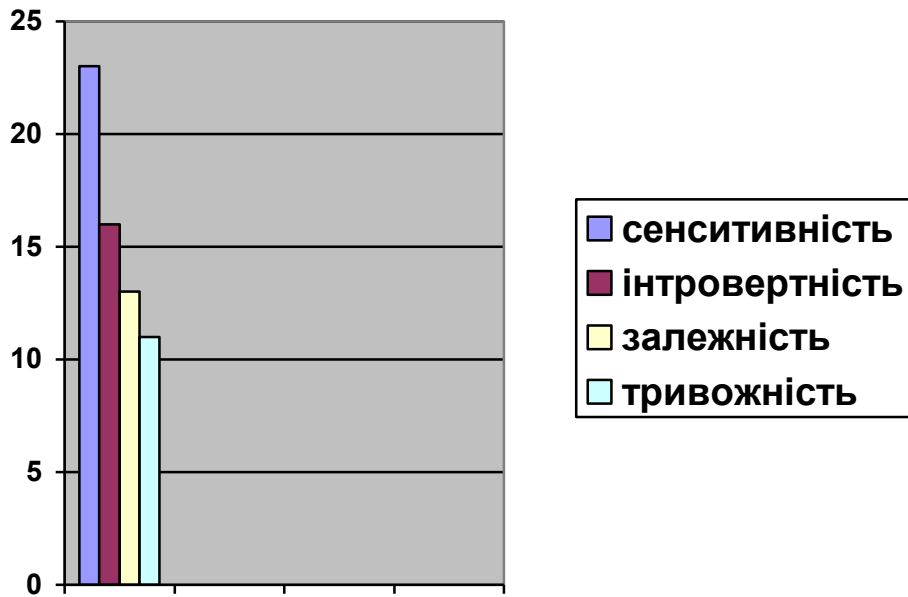

Рис 2.6. Кількість респондентів, що мають поєднання сенситивності та інтроверсії, залежності, тривожності

Так, серед респондентів, що мали показник сенситивності 7-9 балів (23 опитуваних) також зустрілися такі риси, як інтровертність (16 опитуваних), залежність (13 опитуваних), тривожність (11 опитуваних).

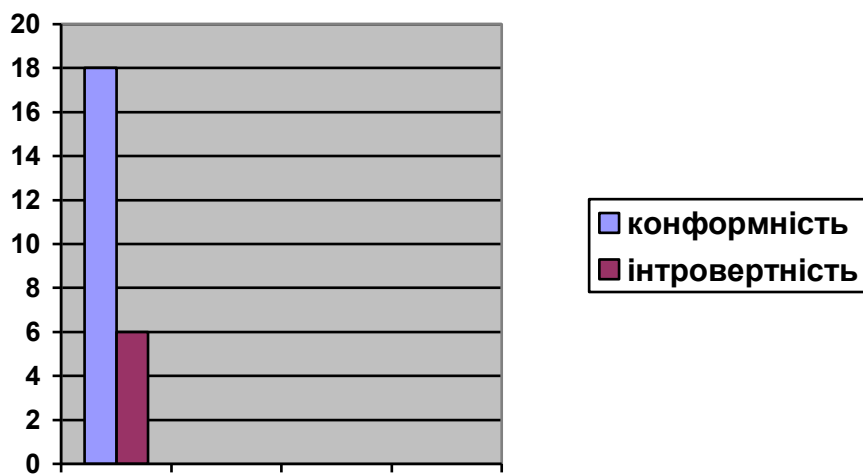

Рис 2.7. Кількість респондентів, що мають поєднання конформності та інтроверсії

Так, серед респондентів, що мали показник конформності 7-9 балів (18 опитуваних) також зустрілися такі риси, як інтровертність (6 опитуваних).

Також, окремо слід виділити 4 респонденти, в яких виявилась ізольовано така риса, як інтровертність, 7-9 балів.

2.3. Аналіз отриманих результатів психологічного гендеру особистості

Серед респондентів було 48 жінок, 12 чоловіків. Проте тестування має на меті визначити психологічну стать досліджуваних.

Виявилось, що серед респондентів переважна більшість мають фемінні риси.

Таблиця 2.1

Результати тесту психологічного гендеру особистості

якості	жінки	чоловіки
Фемінні (IS від +1 до +2.025)	38	1
Виражено фемінні (IS більше +2.025)	6	1
Андрогінні (IS від -1 до +1)	3	4
Маскулінні (IS від -1 до -2.025)	1	6

39 досліджуваних мають IS від +1 до +2 (що відповідає фемінності), 7 – показник більше +2.025 (яскраво виражена фемінність), 7 – від -1 до +1 (андрогінний тип особистості), 7 – менше, ніж -1 (показник маскулінності).

2.4. Аналіз ступеню токсичності партнерських стосунків

Згідно опитувальнику Джексона Мак-Кензі, нормальними партнерськими стосунками можна вважати відповіді, які вкладаються в 13-20 балів чи 21-30 балів. 31-41 бал означає, що партнерські стосунки досить токсичні, і жертвою є саме респондент. Результат 42-52 бали означає те, що партнер респондента ймовірніше за все психопат, токсичність партнерських стосунків найвищого рівня.

Виявилось, що серед респондентів 45 мають токсичні партнерські відносини.

20 з них за опитувальником Джексона Мак-Кензі мають 42-52 бали, що означає високий рівень токсичності, рівень аб'юзу в партнерських відносинах. 25 респондентів мають 31-41 бал за результатами відповідей, що також відображає ступінь абюзивності відносин.

Таблиця 2.2

Кількість респондентів, що мають нормальні/токсичні партнерські відносини

Кількість респондентів	13-20 балів	21-30 бал	31-41 бал	42-52 бали
чоловіки	4	6	2	0
жінки	2	3	23	20

2.5. Порівняльне дослідження типів особистості з ступенем прояву емоційного насилля в партнерських відносинах.

Аналіз проведених досліджень виявив, що токсичні стосунки мають 45 респондентів з 60 (75%). Рівень насильства в цих стосунків різний, проте

всі 75% опитаних відчують себе жертвами аб'юзу, перебуваючи в партнерських відносинах.

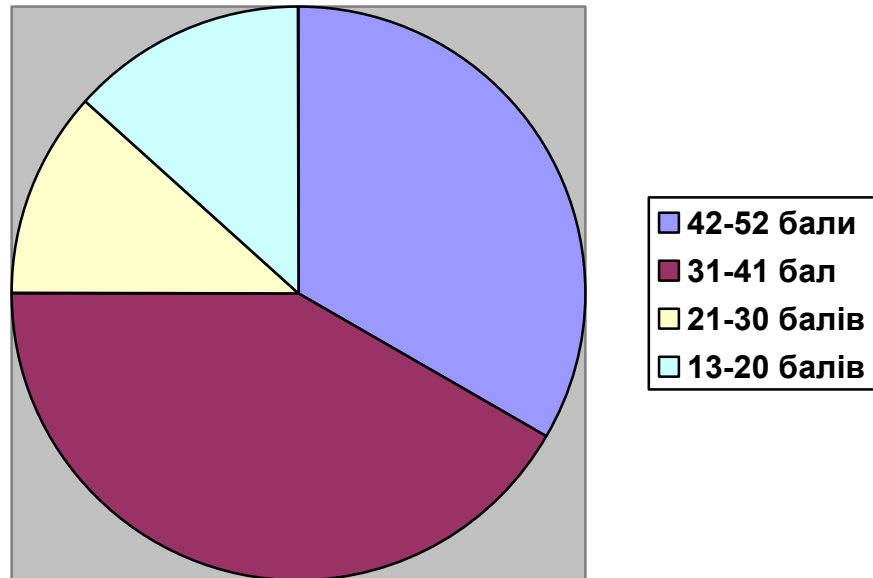

Рис 2.8. Розподіл кількості респондентів, що мають токсичні партнерські відносини

Слід зауважити, що серед 20 осіб, які мають за шкалою Мак-Кензі 42-52 бали (найвищій ступінь токсичності) переважають жінки, що мають яскраво виражений ремінний тип особистості та ремінний (загалом 100%), а також за даними індивідуально-типологічного опитувальника, мають наступні риси: сенситивність в поєднанні з інтровертністю, залежністю та тривожністю.

25 респондентів, що мають за шкалою Мак-Кензі 31-41 бал (токсичні партнерські стосунки) мають ремінний тип особистості (хоча серед них є й чоловіки) та наступні риси за даними індивідуально-типологічного опитувальника:

3 респонденти мають сенситивність в поєднанні з інтровертністю, залежністю та тривожністю. 18 поєднують в собі конформність та інтровертність. Також в цій загальній кількості виявлено 4 інтроверти.

ВИСНОВКИ

За результатами теоретичного та емпіричного дослідження, проведеного в рамках даної роботи, можна зробити кілька основних висновків:

На основі аналізу в науковій літературі, насильство – це будь-який спосіб поведінки (простий або складний, вербальний або невербальний), що використовується для того, щоб керувати думками, почуттями та вчинками іншої людини, проти її бажання, волі, але з психічною вигодою для насильника. В основі будь-якого насильства в партнерських стосунках лежить емоційне насильство (абюз).

Одна з важливих рис насильницьких дій полягає в тому, що ці дії повторюються. Психологічне насильство – це інциденти, що повторюються (патерни). Наявність патерну – важливий індикатор насильства, що відрізняє його від конфлікту.

Здійснений теоретичний аналіз дослідження психологічного профілю жертви в партнерських відносинах дозволив охарактеризувати його набір рис, згідно з індивідуально-типологічним опитувальником, таких як інтроверсія, залежність, сенситивність, тривожність, конформність.

На основі даних психодіагностичного обстеження виявлено, що саме особистості, що мають такі характеристики, як інтроверсія, залежність, сенситивність, тривожність, конформність, є жертвами токсичних партнерських відносин.

На основі вивчення психологічного гендеру, токсичні стосунки мають переважно фемінні особистості (IS вище +1). Цей показник не залежить від біологічної статі респондента.

Перспективним напрямком розвитку наукової проблематики є вивчення психологічного профілю жертви, діагностування віктимної поведінки, як основа для розробки плану по її корекції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И.А., Новосельский И.Г. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь. М.: Генезис, 2005. – 256 с.
2. Андриенко Ю.В. В поисках объяснения роста преступности в России в переходный период: криминометрический подход // Экономический журнал ВШЭ. Т.5. N2. 2001. С.194-220.
3. Анищик О.О. Насилие над женщинами в семье: проблемы доступа жертвы к справедливому разрешению конфликта с агрессором // Юридический аналитический журнал, №1-2 (13-14), 2005. С. 117-138.
4. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. М.: Росс. Право, 1992. – 256 с.
5. Антонян Ю.М. Причины преступного поведения. Академия МВД РФ. - М., 1992.
6. Антонян Ю.М., Гришко Е.А. Насилие в России: норма жизни или социальная болезнь? // Интерпол в России, №1, 2001. С.40-42.
7. Горшкова И.Д., Шурыгина И.И. Насилие над женами в современных российских семьях. – М.: МАКС Пресс, 2003. – 133 с.
8. Долецкий С.Я. Критические ситуации в здоровье и воспитании детей: Лекция. М.: ЦОЛИУВ, 1986.
9. Домашнее насилие в отношении женщин: Масштабы, характер, представления общества / Отв.ред. И.Д.Горшкова, О.М.Здравомыслова, М.: МАКС Пресс, 2003. – 172 с.
10. Достижения и находки: кризисные центры России / Отв. ред. и сост. Забелина Т.Ю., Израелян Е.В. М.: “Пресс-Соло”, 1999.
11. Забадыкина Е. Помощь жертвам домашнего насилия в современной России / Насилие и социальные изменения. Часть II-III. – М., 2000. - С. 113-143.

12. Забелина Т. Насилие в семье: канадский опыт защиты прав и российские реалии: к итогам российско-канадского семинара / Насилие и социальные изменения. Часть II - III. - М., 2000. - С. 211-217.
13. Ильяшенко А.И. Насилие в семье: исторический аспект // История государства и права, №2, 2003. С. 40-43.
14. Ильяшенко А.Н. Виктимологические проблемы насильственной преступности в семье // Право и политика, № 1, 2003. С. 89-99.
15. Ильяшенко А.Н. Мотивы насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейных отношений // Российский следователь, №12, 2002. С.20-22.
16. Ильяшенко А.Н. Общая характеристика преступников, совершивших насилие в семье // Российский следователь, №11, 2002. С.26-30.
17. Ильяшенко А.Н. Основные черты насильственной преступности в России // Социологические исследования, 2003. №4, С. 85-90.
18. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постатейными материалами и судебной практикой / Под общ. ред. С.И. Никулина. - М.: Издательство "Менеджер" совместно с издательством "Юрайт", 2001.
19. Кон И.С. Сексуальная культура в России. Клубничка на березке. М.: О.Г.И., 1997.
20. Конвенция о правах ребенка / Семейный кодекс Российской Федерации (краткий комментарий). - М.: Издательство БЕК, 1996. - С. 109-131.
21. Криминология / Под ред. Дж.Ф.Шели / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2003. – 864 с.
22. Кто защищает женщин. Сборник материалов и публикаций / Составитель Н. Ажгихина, М.: "Аслан", 1996.
23. Лысова А.В. Психология семьи [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/3/0022/3_0022-185.shtml

24. Максимов С.В., Ревин В.П. Насильственные преступления в сфере семейно-бытовых отношений и проблемы их профилактики: Учеб.пос. - М., УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993.
25. Морозова Н.Б. Виктимность потерпевших – жертв сексуального насилия. / Актуальные проблемы психиатрии, наркологии и неврологии. Сборник научных трудов под ред. доц. Михайлова В.И., проф. Положего Б.С., проф. Чуркина А.А. – Москва – Хабаровск, 1998.
26. Морозова Н.Б. Дети и сексуальное насилие // Российский психиатрический журнал. - 1999. - №3. - С. 66-70.
27. Мулежиев М. Синдром битого и поруганного ребенка // Клиническая педиатрия: Монография / Под ред. Б.Братанова, София. 1983. Т.2. С. 52-70.
28. Насилие в семье. Как бороться с ним государству. Нынешний статус и необходимые улучшения / Ред. Р.П. Сьюел, А. Васан, М.А. Шулер. М.: Глас, 1999.
29. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / Под ред. Э.Г.Круга и др. / Пер.с англ.— М: Изд-во «Весь Мир», 2003.— 376 с.
30. Оказание медико-психологической и правовой помощи детям и подросткам, пострадавшим от насилия: Методические рекомендации / Руководитель авторского коллектива В.А. Шелкова. - Ярославль: Александр Рутман, 1996.
31. Опыт и стандарты, используемые в международной практике, по вопросам защиты женщин от насилия. Программа правовых инициатив для стран центральной и восточной Европы Американской Ассоциации юристов. - М.: Central and East European Law Initiative, 2000.
32. Первякова И.К. Женщины – жертвы преступлений (по материалам Нижегородской области) // Социологические исследования, №9, 2000, С.96-99.
33. Перспективы социальной психологии. / Пер. с англ.. М.: ЭКСМО - Пресс, 2001. Гл. 14.

34. Проблемы насилия над детьми и пути их преодоления / Под ред. Е.Н.Волковой. СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
35. Пучков П.В. Вы чье, старичье? Опыт анализа геронтологического насилия // Социологические исследования. №. 10. 2005. с. 35-41.
36. Разорвать круг молчания ... О насилии в отношении женщин / Под ред. и с предисл. Н.М.Римашевской. М.: КомКнига, 2009. – 352 с.
37. Расследование, ответственность перед потерпевшим и правила полицейского делопроизводства в делах по насилию в отношении женщин: российский, американский и международный опыт / Сост. Дайен Пост. - М., 2000.
38. Ритцер Дж. Современные социологические теории. СПб.: Питер, 2002.
39. Родина И.В. Социальная проблематизация насилия в семье в современной России / Автореф. дисс. на соиск. докт.соц.наук, Москва, 2007. – 40 с.
40. Рошин С.Ю. Гендерные аспекты насилия в России [Электронный ресурс] // Женщина и общество: Информационный портал Open Women Line, 2003. - Режим доступа: <http://www.owl.ru/rights/undp2003/8.htm> (12.09.07)
41. Руководство по предупреждению насилия над детьми: Учебное пособие для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов педагогических ВУЗов / Под ред. Н.К. Асановой. - М.: Издательский гуманитарный центр ВЛАДОС, 1997.
42. Сафонова Т.Я., Цымбал Е.И. Жестокое обращение с детьми: сущность, причины, социально-правовая защита. - М.: Дом, 1993.
43. Сексуальные домогательства на работе. Что это такое и как себя защитить. С учетом опыта США / Авт. кол. Лопатина Т.А., Авидзба М.Т., Сеницына Л.Д., Михайлюкова Д.А. - Тула, 1999.
44. Солодников В.В. Социология социально-дезадаптированной семьи. СПб.: Директ, 2008. – 384 с.

45. Стратегии борьбы с насилием в семье: справочное руководство / Отделение ООН в Вене. Центр по социальному развитию и гуманитарным вопросам. – Нью-Йорк: ООН, 1998.
46. Сырокомский В.А. Враги. Партнеры. Друзья. Записки специального корреспондента. - М.: Советский писатель, 1980.
47. Урываев В.А. Проблемы психологической подготовки врачей к анализу проблем насилия. / Охрана психического здоровья детей и подростков: Материалы IV Конгресса психиатров России, М, 1998.
48. Шестаков Д.А. Семейная криминология: Криминофамилистика. 2-е изд. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 389 с.
49. Шестаков Д.А. Семейная криминология: семья – конфликт – преступление. - СПб, 1996.
50. Шестаков Д.А. Супружеское убийство как общественная проблема. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1992.
51. Шумский Н. Г., Калюжная Н.Б., Ювенский И.В. Женщины-убийцы. Очерки судебной психиатрии [Электронный ресурс] СПб.: БАН, 2004. 246 с. - Режим доступа: http://www.koob.ru/shumskij_n_g/zhenshini_ubijci).